

littera turca

Journal of Turkish Language and Literature
e-ISSN: 2149-892X
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/littera>

[Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 3, Yaz/Summer 2025]

ÜSKÜDAR VÂLİDE SULTAN CÂMİİ İMAMI ŞEYHÜLKURRÂ HÂCİ HÜSEYİN EFENDİ VE *SÜBHATÜ'S-SİBYÂN FÎ TECVÎDİ'L-KUR'ÂN* ADLI ESERİ

(*Shaykh al-Qurrâ Hacı Hüseyin Efendi, Imam of the Üsküdar Valide Sultan Mosque, and His
Work Subhatu's-Sibyân fî Tajwîdi'l-Qur'ân*)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15.05.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24.07.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31.07.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1700446

Suat DONUK

Prof. Dr.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

orcid.org/0000-0003-0206-2988

suat.donuk@cbu.edu.tr

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur.
Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Donuk, S. (2025). Üsküdar Vâlide Sultan Câmîi İmamı Şeyhülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi ve *Sübhâtü's-Sıbyân Fî Tecvîdi'l-Kur'ân* Adlı Eseri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(3), ss. 355-382. 10.20322/littera.1700446

Sorumlu Yazar:

Suat DONUK, suat.donuk@cbu.edu.tr

Özet

Osmanlı müellifleri tarafından XV ile XX. yüzyıl arasında çok sayıda tecvid konulu eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı manzum bir kısmı da mensur niteliktedir. Tecvid konulu mensur eserlerden biri Vâlide Sultan Câmîî İmâmı Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı kitabıdır. Hüseyin Efendi, Ayasofya Hatîbi Şa'bân b. Mustafa Efendi'nin baş halifesidir. Üsküdar'da bulunan Vâlide Sultan Câmîî'nde imamlık yapmıştır. 14 Zilhicce 1127 (13 Aralık 1715) tarihinde vefat etmiştir. Onun *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eserinin ünik nüshası Bosna Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi numara RS 138'de kayıtlıdır. Safer 1122 (Mart-Nisan 1710) tarihinde yazımı tamamlanan *Sübhatü's-sıbyân* Kur'ân'a yeni başlayanlara tecvid kurallarını öğretmek için yazılmıştır. Sade ve sanatsız bir dil ve anlatım kullanılan eser son kısmında pedagojik öğütler barındırması yönüyle aynı türdeki diğer kitaplardan ayrılmaktadır. *Sübhatü's-sıbyân*'da öğretmenlere öğrencilerini hakir görmemeleri, az ödev verip çok ders anlatmaları, öğrencilerin yapamayacakları ödevler vermemeleri, büyük öğrencileri küçük öğrencilere musallat etmemeleri, ıslah odaklı olmaları, öğrencilerinin yüzüne ve başına vurmamaları nasihatlerini vermektedir. Öğrencilere ise hocalarının rızasını gözetmelerini, hocaları onları cezalandırdığında kin gütmemelerini, hocalarına küçük hediyeler almalarını, alt sınıftaki öğrencilere destek olmalarını, ikiyüzlülük, kibir, cimrilik, kıskançlık vb. kötü huyları terk etmelerini, boş işlerin konuşulduğu meclislerden uzak durmalarını, az yiyip az uyuyup az konuşmalarını öğütlemektedir. Edebiyat tarihi kaynaklarımızda hakkında bilgi bulunmayan *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* Osmanlı eğitimcilerinin 18. yüzyıl başlarındaki pedagojik kabullerini yansıması yönüyle değerlidir. Bu makalede Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin yaşamı hakkında bilgi verilmiş, *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eseri tanıtılmış, *Sübhatü's-sıbyân*'ın mukaddimesinin ve nasihatnâme özelliği taşıyan son bölümünün çevriyazılı metni ilim âlemiyle paylaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi, *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, tecvid, Osmanlı nesri

Abstract

Numerous works on *tajwîd* (the correct recitation of the Qur'an) were produced by Ottoman authors between the 15th and 20th centuries, in both verse and prose forms. One of the prose works in this genre is *Subḥatu's-Şıbyân fî Tajwîdi'l-Qur'ân* by Hacı Hüseyin Efendi, the Chief Qur'anic Reciter (*Reisü'l-Kurrâ*) and imam of the Valide Sultan Mosque in Üsküdar. A prominent student of Şa'bân b. Mustafa Efendi, the preacher of the Ayasofya Mosque, Hüseyin Efendi passed away on 14 Dhu'l-Hijja 1127 (13 December 1715). The only known manuscript of *Subḥatu's-Şıbyân* is preserved in the National and University Library of Bosnia and Herzegovina (MS RS 138). Completed in Şafâr 1122 (March–April 1710), the work was written to teach the principles of *tajwîd* to beginners. Its plain and unadorned language, along with a section containing pedagogical advice, distinguishes it from other texts in the genre. The author offers teachers guidance such as avoiding contempt for students, assigning fewer written tasks while providing more instruction, refraining from giving overly difficult assignments, preventing bullying among students, focusing on reform rather than punishment, and never striking students on the face or head. Students are advised to seek their teacher's approval, not to harbor resentment when disciplined, to offer small gifts to their teachers, to support junior peers, and to avoid traits such as hypocrisy, arrogance, miserliness, and jealousy, as well as idle talk, overeating, oversleeping, and excessive speech. Although absent from major literary historical sources, *Subḥatu's-Şıbyân fî Tajwîdi'l-Qur'ân* is significant for reflecting early 18th-century Ottoman educational thought. This article introduces the life of Hacı Hüseyin Efendi, presents an overview of his work, and includes the transliterated text of the preface and the final section, which functions as a *naşihatnâme* (book of advice).

Key Words: Reisü'l-Kurrâ Hacı Hüseyin Efendi, *Subḥatu's-Şıbyân fî Tajwîdi'l-Qur'ân*, Tajwîd, Ottoman Prose

GİRİŞ

Tecvid, Kur'ân-ı Kerîm'in kurallarına uygun biçimde okunmasını konu alan bilim dalının ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır (Çetin, 21.04.2025). Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde Kur'ân'ı güzel, doğru ve özenli okumanın önemine vurgu yapılması böyle bir bilim dalının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Önceleri dilbilim, kıraat ve tefsir kitaplarında bölümlerin altında zikredilen tecvidin (Gökdemir, 2020, s. 9) müstakil bir ilim olarak eser vermesi H. III. / M. IX. yüzyılın ikinci yarısı ile H. IV. / M. X. yüzyılın ilk yarısında yaşayan âlimlerin yazdığı eserlerle gerçekleşmiştir. Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî'nin (ö. 325/937) *el-Kasîdetü'r-râiyye* isimli kasidesi tecvid ilmine dair ilk eser olarak kabul edilmektedir (Çetin, 21.04.2025).

Uzun yıllar İslam medeniyetinin lokomotifliğini sürdüren Osmanlı Devleti'nin bilim ve kültür sahasında Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan saygıdan dolayı tecvid konulu çok sayıda eser yazılmıştır. Bu eserlerin bazıları edebî nitelikler taşıyorken bazıları ise medreselerde dinî eğitim almak üzere bulunan talebelere yönelik içeriktedir. Edebî özellikleri hâiz metinler daha çok manzum olarak meydana getirilmişken öğretici vasıfları ön planda olanlar ise mensur tarzda oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti döneminde kaleme alınmış manzum tecvid eserlerinin en meşhuru İbnülcezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddime fi't-Tecvîd*'idir. On dokuz bâbdan oluşan 109 beyitlik bu Arapça eser Osmanlı medreselerinde okutulmuş başlıca kitaplar arasında yer almaktadır. Çeşitli kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan *Mukaddime fi't-Tecvîd* üzerine Osmanlı Türkçesiyle çeşitli tercüme ve şerhler yazılmıştır (Altıkulaç, 23.04.2025).

Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi'nin (ö. 1235/1819-20) *Zafer* adlı eseri Türkçe manzum tecvid türündeki önemli örneklerden biridir. Hâfız Hilmi Efendi'nin bazı dostlarının talebi üzerine yazdığı *Zafer*, 71 beyitten meydana gelmiştir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan bu eser bir mukaddime ve 25 ana başlıktan oluşmaktadır. 1265/1848-49 yılında İstanbul'da baskısı yapılan (Dârü't-tibâ'atî'l-âmir) *Zafer*'in yeni harflerle neşri bir makale ile yapılmıştır (Yılmaz 2020: 519-538).

Artvinli Mehmed Şerîfî'nin (ö. 1260/1844) *Tuhfe-i Şerîfî* adlı eseri 13 Şevval 1226 (31 Ekim 1811) tarihinde kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser 439 beyitten oluşmuştur. 29 sayfadan müteşekkil *Tuhfe-i Şerîfî*'de kıraat imamları ve râvîler hakkında malumat da yer almaktadır. *Tuhfe-i Şerîfî*'nin metni Sadettin Eğri tarafından neşredilmiştir (2014: 65-107).

Yukarıda değinilen İbnülcezerî'nin *Mukaddime fi't-Tecvîd*'inin tercümesine dayanan Türkçe manzum eserler de vardır. Bunlardan biri 17. Yüzyılda yaşamış Menteşeli Şeyh Sinan Efendi'nin (ö. [?]) *Terceme-i Manzûme*'sidir. Mesnevi kafiye örgüsünde 268 beyitle oluşturulmuş *Terceme-i Manzûme*'de 17 başlık altında tecvide dair konular izah edilmiştir. Samimi bir üslupla yazılmasıyla diğer tecvid eserlerinden ayrılan *Terceme-i Manzûme*'nin metni Mehmet Güler tarafından yayınlanmıştır (Güler 2017: 145-171).

Nâcî mahlaslı bir sanatçıya ait yazılış tarihi belli olmayan *Manzum Risâle-i Tecvîd* adlı bir eser de Abdulsamet Özmen tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır. İlk dokuz beyti Arapça yazılan *Manzum Risâle-i Tecvîd* 300'ü aşkın beyitten oluşmaktadır (Özmen 2019:1988-2005).

Neşredilen bu eserlerden ayrı olarak Sadettin Eğri (2014, s. 65-107) ve Oğuz Yılmaz (2015: 81-100) Türkçe manzum tecvidleri toplu bir şekilde ele alan birer çalışma yapmıştır.

Tecvid türünde Türkçe yazılmış mensur eserler de vardır. Osmanlı devrinin en meşhur tecvid kitabı Abdurrahman Karabâşi'nin (ö. 904/1498) *Karabaş Tecvidi* adıyla bilinen risalesidir. *Karabaş Tecvidi*'ni önemli kılan hususlardan biri belki de Türkçe olarak tertip edilen ilk tecvid kitabı olmasıdır. Bu kitap sade ve anlaşılır bir tarzda yazılması ve özlü bir şekilde tecvid kurallarına değinmesi nedenleriyle Osmanlı medreselerinde tercih edilmiş, Kur'an'ı öğrenmek isteyenlerin müracaat ettiği ilk kaynaklardan olmuştur (Taşpınar 2021: 241-242).

XV. yüzyılın ortalarında Candaroğulları Beyliği döneminde Ömer b. Ahmed (ö. [?]) tarafından kaleme alınan *Risâle-i Münciyye* Türkçe en eski tecvid kitaplarından biridir. On beş bölümden oluşan eser tecvid konularını temel kaynaklarını işaret etmek suretiyle detaylı bir şekilde ele almaktadır (Taşpınar 2018: II/831-843).

17. yüzyıl Osmanlı ulemasından imâm-ı sultânî Şeker Mehmed b. Ömer Efendi (ö. 1141/1728) tecvid ilmiyle ilgili *Risâle fî İlmi't-tecvîd* adlı eseriyle tanınmıştır. 15 varaktan oluşan bu mensur eserin yazımı 1093 Zilka'de'sinde (Kasım 1682) tamamlanmıştır. Osmanlı Türkçesiyle yazılan *Risâle fî İlmi't-tecvîd*'de ele alınan konuların tanım cümleleri ise Arapça olarak tanzim edilmiştir (Kablan 2022: 9-12).

Türkçe mensur tecvid eserlerine yönelik bu münferit yayınlardan başka bu tür kitaplara toplu bir biçimde yaklaşan yayınlar da yapılmıştır. Kadir Taşpınar (2021: 237-253) ve Ahmet Gökdemir'in (2020: 9-24) bu nitelikte çalışmaları vardır.

Türkçe manzum veya mensur tecvid yazımı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Diyarbakırlı Şeyhülkurrâ Hâfız Mehmed Efendi (1235/1819-20) *Nazmu'l-ehemm fî İlmi Tecvîdi'l-elzem* adlı eseri 1220/1805-6 yılında yazmıştır. 224 beyitten oluşan *Nazmu'l-ehemm* 44 başlık biçiminde tanzim edilmiştir. Diğer manzum tecvidlere göre daha çok konu başlığına sahip eser bir tebliğ ile ilim âlemine tanıtılmıştır (Yılmaz 2017: II/1301-1324).

Evliyâzâde Hâfız Ahmed Ziyâüddin Efendi 27 Muharrem 1327 (18 Şubat 1909) tarihinde Kastamonu'da 38 derste şerhli, tatbikli, sualli olarak tecvid konularını ele aldığı, ayrıca son bölümde öğretmenlere yönelik pedagojik tavsiyeler verdiği *Vesîletü'l-gufrân* adlı bir eser kaleme almıştır. Ahmed Ziyâüddin Efendi 1328/1910-11 yılında *Vesîletü's-se'ade* ismiyle *Vesîletü'l-gufrân*'ın özetine dayanan muhtasar bir kitap da neşretmiştir. 24 sayfa ve 28 dersten meydana gelen *Vesîletü'l-gufrân* Osmanlı ibtidâiyye ve rüşdiye mekteplerinde okutulmuştur (Ağırbaş 2023: 18-19).

Vesiletü'l-gufrân ile aynı yıl tabedilen bir tecvid eseri de Van Maarif Müdürü Hüseyin Refik'in *Sual ve Cevablı Muhtasar Tecvîd*'idir. 104 sayfadan oluşan *Muhtasar Tecvîd* de ibtidâiyye ve rüşdiye okullarında okutulmak üzere yazılmıştır (Akbaş 2022: 116-117).

Tecvid türünde yazılmış Türkçe mensur eserlerden biri de Vâlide Sultan Câmîi İmâmı Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin *Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı kitabıdır. 18. yüzyıla ait bu eserin ünik nüshası Bosna Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi numara RS 138'de kayıtlıdır. Bu makalede Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin yaşamı hakkında bilgi verilecek, *Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eseri tanıtılacak, *Sübhâtü's-sıbyân*'ın mukaddimesinin ve nasihatnâme niteliği taşıyan son bölümünün çevriyazılı metni ilim âlemiyle paylaşılacaktır.

1. Vâlide Sultan Câmîi İmâmı el-Hâc Hüseyin Efendi

Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân'ın yazarı, eserinin bazı yerlerinde kendisi hakkında bilgiler vermektedir. Bu kısımlardaki anlatımlardan hareketle onun hayatı hakkında bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Bu bağlamda yazar eserin son bölümünde “tenbîh” adı altında dinî ve ictimâî tespitler yaparken tecvid ilminde bazı heva ehlinin kusurları varken Devlet-i Aliyye'ye veya yüksek mertebelere mensup olduğu için kusurunu örten, ehil olduğunu iddia eden ve bazı gâfilleri yapmacık şeylerle kendine tabi ederek insanlar arasında yalancı bir şöhrat kazananlar bulunduğunu, bunların ehil olan kişileri hatalı olmakla eleştirdiğini, hâkim konumdakilerin de buna müsamaha göstermekle tecvid ilminin bilgin kişiler nezdinde yok olmaya yüz tuttuğunu ifade edip şöyle devam etmektedir:

Hattâ bu ‘abd-ı fakîr bin altmış beş senesi târîhine gelinceye degin merhûm ba‘zı üstâdlarumdan hıfza takayyüd, ‘Bi’l-fi’l mücevid oldum.’ diyü kendi nefsumde zu‘m ve istignâ da‘vâsında iken tevfi-kı rabbânî refik olup hâzık ve fem-i muhsin sâhibine müsâdif olup ve ol merhûm üstâz-ı hâzık dahi bu fakîre hüsn-i nazar-ı ‘inâyet ve himmet-i ‘aliyyelerini mebzûl ve gâhice şiddet sûretini gösterdükde yine ol esnâda nasihatün fi’ d-dîn hafice i’tizâr birle “Sende tahsile isti‘dâd buldum. İmdi gerekdür ki sen dahi fursatı ganîmet bilüp cidd ü sa‘yünde taksîrât itme. Zîrâ fevt olur ise belki bu dahi ele girmez. Ve fem-i muhsin sâhibi katı az kaldı. Gafletle müsâmahayı terk eyle.” diyü bu fakîri îkâz buyurunca bu fakîr dahi nasihatini ‘ayn-ı rahmet bilüp pes ol telkînleri üzere cedîden bezl-i maddûr ve sa‘y-ı belîg birle bi-minnihi te‘âlâ ve takaddüs tokuz senede rivâyet-i Hafs üzere bir hatm-ı şerîf müyesser ve anun üzerine sâbit ve gayrılara ta‘lîm ü telkîn eylemege me‘zûn u mücâz olup ve bi-fazlihi te‘âlâ ol hâl üzere bin yüz yigirmi iki seneye gelinceye degin bi-kadri’t-tâka niçe cemâ‘at ve ihvânımızdan ondan ziyâde bi’l-müşâfehe ba‘zı kimselere şurût-ı mu‘tebere birle izn ü icâzet virilmişdür (40b-41a).

Bu anlatımlara göre yazar 1065 (1654-55) tarihine gelinceye kadar bazı üstatlardan Kur’ân’ı hıfzetmiştir. Bu yüzden “Artık Kur’ân’ı tecvidle okuyabiliyorum.” diyerek nefsinde bir ağırlık hissederken Allah’ın inayetiyle Kur’ân’ı güzel okuyan bir üstadla karşılaşmıştır. O üstad ona iyi davranıp çokça emek sarfetmiştir. Bazen ona sert davrandığında gizlice “Sende yetenek gördüm. Sen

de fırsatı değerlendirip çok çalış. Kur'ân'ı güzel okuyan kişi az kaldı. Gafleti bırak.” diye ikaz etmiştir. Yazar da hocasının nasihatini rahmet bilip çok çalışmıştır. Allah'ın yardımıyla dokuz senede Hafs rivayeti üzere bir hatm-i şerif yapmıştır. Bu usul üzerine başkalarına öğretmeye de icazet almıştır. Bu hal üzere 1122/1710-11 senesine gelinceye kadar cemaatinden ve arkadaşlarından ondan fazla kişiye sözlü olarak geçerli şartlar ile [tecvid öğretebilmeleri için] icazet vermiştir.

Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân'ın olduğu yazma nüshada *Sübhatü's-sıbyân*'ın bitiminden sonra gelen sayfada yer alan bir kayıt vardır. Bu kayıt şu şekildedir:

Ve dahî bu risâlenün musannifi Sultan Mehmed İmâmı merhûm Şa'bân Efendi'nin baş halifesi üstâdımız reîsü'l-kurrâ ma'denü'l-fazl ve'l-kemâl Vâlide Câmii İmâmı el-Hâc Hüseyin Efendi sene bin yüz yigirmi yedinün Zi'l-hicce-i şerîfinün on dördüncü günü çehârşenbe gicesi sâat tokuzda iken dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâyâ rihlet buyurup Zâlî Paşa türbesinün içinde ehlü'l-Kur'ân ehlu'llâh Şeyh Ahmed ve Şeyh Hasan ile merkad-nişin olup medfûndur. Hak *celle ve alâ* taksîrâtlarını ve taksîrâtımızı 'afv idüp garka-i garik-i rahmet eyleye, el-Fâtiha (42b).

Bu kayda göre *Sübhatü's-sıbyân*'ın yazarı Vâlide Sultan Câmii İmâmı Reîsülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'dir. Hâcî Hüseyin Efendi, Sultan Mehmed Câmii İmâmı Şa'bân Efendi'nin baş halifesidir. Burada sözü edilen Şa'bân Efendi 1097 Cemâdiyelevvel'inde (Nisan-Mayıs 1868) vefat eden Ayasofya Hatîbi lakablı Şa'bân b. Mustafa b. Abdullah olmalıdır (Ayrıntılı biyografisi için bk. Ekinci 2018: II/1413-1414). Yazarın yukarıda bahsettiği kendisini daha iyiye sevk eden tecvid hocası da muhtemelen Şa'bân Efendi'dir. Hâcî Hüseyin Efendi Üsküdar'da bulunan Vâlide Sultan Câmii'nde imamlik yapmıştır. 14 Zilhicce 1127 (13 Aralık 1715) tarihinde vefat etmiştir. Eyüpsultan'da Zal Mahmud Paşa'nın mezarının olduğu hazirede, yine kendisi gibi Kur'ân ehli olan Şeyh Ahmed ve Şeyh Hasan'ın yanına defnedilmiştir. Hâcî Hüseyin Efendi kurrâların önderi, erdem ve olgunluk madeni bir tecvid üstâdıdır.

Osmanlı Devleti ulema ve meşayih hakkında toplu bilgiler içeren *Şakâiku'n-nu'mâniyye* zeyillerinden Şeyhî Mehmed'in *Vekâyü'l-fuzalâ* adlı eseri 1040/1632-33 ile 1142/1730 yılları arasında vefat etmiş şahısların biyografilerini ihtiva etmektedir (Ekinci 2018: I/84, 92). Nitekim *Vekâyü'l-fuzalâ*'da Şeyhülkurrâ Hüseyin Efendi'nin üstâdı Şa'bân Efendi'nin ayrıntılı bir hal tercümesi vardır (bk. Ekinci, 2018, s. II/1413-1414). Ancak Şeyhî Mehmed Efendi, 1127/1715 vefat tarihinin denk geldiği Sultan III. Ahmed dönemi meşayih arasında maalesef Şeyhülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin biyografisine yer vermemiştir (Ekinci 2018: III/2708-2763; IV/3272-3293).

Osmanlı Devleti devlet adamı, kadı, müderris, şeyh, asker, şair, yazar, hattat, vaiz, şeyhülkurrâ vb. meşhurlarının yaşamı hakkında kısa bilgiler veren, Osmanlı edebiyatının en hacimli biyografyalarından biri olan *Sicill-i Osmânî*'de “Hüseyin” adlı şahıslar arasında vefat tarihi 1127/1715 olan bir kurrâ Hüseyin Efendi'ye rastlanmamaktadır (Mehmed Süreyya 1996: III/690-729). *Sicill-i Osmânî*'de bu tanıma en yakın kişi “Hüseyin Efendi (Hacı)” başlığı ve “Şeyhülkurrâ ve Ayasofya

imamı olup 1128'de (1716) vefat edip Üsküdar'da defnedildi (Mehmed Süreyya, 1996, s. III/704).” açıklamasıyla verilen şahıstır. Ancak bu izahatta geçen isim ve meslek bilgisi makale konusu yazarın yaşamına uymakla birlikte ölüm tarihi ve defin yeri malumatı uygunluk göstermemektedir.

2. Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân

2.1. İsmi

Şeyhülkurrâ Hüseyin Efendi eserin mukaddimesinde “Ma'lûm-ı şerîf ola ki bu risâlede zikr olunan kâ'idelerün hıfzları içün tekrâr birle vâki' olan müzâkere ve mübâhaseleri 'ayn-ı 'ibâdet ve tesbîh yirine geçmek ile sîn-i zammeyle buna *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* diyü tesmiye olındı (2b).” cümlesini sarf etmektedir. Buna göre eserin ismi *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi Kur'ân*'dır. Böyle bir ismin verilmesinin nedeni ise eserde zikredilen kuralların ezberlenmesi için tekrar edilmesinin tesbih ve ibadet yerine geçmesi dileğidir. Kitabın tecvid kurallarına dayalı içeriği de *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* ismine uygunluk göstermektedir. Eser, aynı isimle kütüphane kataloğuna kayıtlıdır.

2.2. Yazarı

Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi Kur'ân'ın yazarı yukarıda belirtildiği üzere Vâlide Sultan Câmii İmâmı Reîsülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi hakkında ayrıntılı bilgi yukarıda “1. Vâlide Sultan Câmii İmâmı el-Hâc Hüseyin Efendi” başlığı altında verilmiştir.

2.3. Yazılış Tarihi

Reîsülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi metin boyunca üç yerde tarih bildirmektedir. Bunların ikisi yukarıda da değinilen yazarın Kur'ân-ı Kerîm'i ilk hıfzettiği 1065/1654-55 senesi ile Şeyhülkurrâ Şa'bân Efendi'den tecvid ilmini öğrenip başkalarına öğretmek için icazet aldıktan sonra ondan fazla kişiye icazet vermeyi tamamladığı tarih olan 1122/1710-11 senesidir. Yazarın bu ikinci tarihi bildirirken kullandığı “ol hâl üzere bin yüz yigirmi iki seneye gelinceye degin bi-kadri't-tâka niçe cemâ'at ve ihvânımızdan ondan ziyâde bi'l-müşâfehe ba'zı kimselere şurût-ı mu'tebere birle izn ü icâzet virilmiştir (41a).” ibaresinde “[Bu] 1122/1710-11 senesine gelinceye kadar ... on kişiye ... icazet verilmiştir.” örtük anlamı olduğu için *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi Kur'ân*'ın yazılış tarihi muhtemelen 1122/1710-11 senesidir.

Eserin sondan bir önceki faslında tecvid kurallarının Hz. Muhammed zamanında, daha sonra tâbiîn döneminde İslâm'ın hâkim olduğu topraklarda öğretildiği belirtilip “Hattâ târîh bin toksan senesine degin yine bu fenn-i şerîfde fem-i muhsin ve hazâkat ashâbı mevcûd olup tâlib-i sâdıklara ta'lîm ü beyân eylemekde kusûr olunmaz idi (39a).” cümlesi sarf edilmiştir. Dolayısıyla eserde 1090/1679-80 tarihi de geçmektedir. Ancak yazarın tecvid ilminde üstad olup Kur'ân'ı güzel okuyan kişilerin bulunduğu ve talebelere eğitim vermeye devam ettiği yıl olarak neden 1090/1679-80'i işaret ettiği anlaşılamamaktadır.

Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi Kur'ân'ın sonunda bir ferağ (istinsah) kaydı vardır. “Kad vaka‘a‘l-ferâğ bi-tevfîki‘llâhi te‘âlâ fî âhiri şehr-i Saferü'l-hayr sene isneyn ve mi'e ba'de'l-elf. Allâhümme‘c'al lî zâlike hâlisen li-vechike'l-kerîmü'd-dâ'imi'l-bâkî. Temme (42a).” biçimindeki kayıta geçen Safer 1102 (Kasım-Aralık 1690) tarihi kitap metninde 1122/1710-11 senesi geçtiği ve bu durum anakronizm yarattığı için hatalı olmalıdır. *Sübhatü's-sıbyân* eser seçkisi niteliği taşıyan bir mecmuada yer almaktadır. Mecmuadaki eserlerin sonunda bulunan ferağ kayıtları 1089/1678 (65a) ile 1173/1760 (72a) gibi aralarında çok uzun zaman aralığı olan tarihleri göstermektedir. Bundan dolayı müstensih muhtemelen kendisinin mecmuayı çoğalttığı zaman yerine istinsahına dayanak olan yazmadaki tarihi yazmıştır. Bu yüzden ferağ (istinsah) olarak bildirilen zaman, telif tarihi olmalıdır. Bu durumda müstensih ferağ kaydında “isneyn” kelimesinden sonra gelmesi gereken “ve ‘ısrîn” sözcüklerini sehven atlamış olmalıdır. Bu iki kelime “fî âhiri şehr-i Saferü'l-hayr sene isneyn [ve ‘ısrîn] ve mi'e ba'de'l-elf.” biçiminde kayda eklendiğinde Safer 1122 (Mart-Nisan 1710) tarihi ortaya çıkacaktır. Bu tarih *Sübhatü's-sıbyân*'ın muhtemel yazılış zamanını verecektir.

2.4. Yazılış Sebebi

Vâlide Câmîi İmâmı Hâcî Hüseyin Efendi mukaddimede sebab-i telif kısmında şunları söylemektedir: Allahu Teâla Kur'ân-ı Kerîm'i Arap dilinde indirmiştir. Hz. Muhammed “Kur'ân'ı Arap makamları ve sesleriyle okuyun.” demiştir. Din büyükleri ve âlimlerimiz Arap makamlarını “tecvid” diye isimlendirmiştir. Bu yüzden namazı önemseyen kadın erkek herkese namazda geçen âyetleri ve duaları anlamlarını bozmadan ve Arap aksanı üzerine tecvidle okumaları farzdır. Bundan dolayı Anadolu'nun çocuklarına ve mübtedîlerine (Kur'ân'a yeni başlayanlara) anlaşılması kolay olsun diye tecvidin önemli olan kurallarını çeşitli risalelerden ve muteber kitaplardan derledim. Bu kuralları “usul”, “fasl”, “fûrû”, “mülhakât” ve “fâide-i mühimme” diye isimlendirdim. Bölümleri oluştururken “Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir.” hadisinde geçen yedi harfe uysun ve kutluluk oluşsun diye yedi bölüme ayırdım. Böylece yeni bir tarz şeklinde oluşturdum. Türkçe olmasını tercih ettim. Artık bu eserden müstefit olan kardeşlerden hayır dua rica ediyorum (1b-2a).

Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi Kur'ân'ın son bölümü nasihatnâme biçiminde oluşturulmuştur. Müellif bu bölümün yazılış nedenine iki farklı yerde değinmiştir. Nasihatnâme bölümünün başında sebab-i telifi “Bu fasıl çocuklara ve mübtedîlere bilmeleri gereken, yapılması lazım, faydası çok büyük olan dinî meseleleri açıklamaktadır. Zira Peygamber Efendimiz ‘Din nasihattir.’ demiştir. Hatta bunun önemini vurgulamak için üç defa demiştir. Bu yüzden bu fakir de bu risalede her mübtedîye gerekli olan faydası çok birkaç meseleyi yazdım. Allah'ın inayetiyle her kim ki bu nasihatlere göre amel ederse dünyada ve ahirette çok yararını görüp hayra nail olur (32b).” şeklinde açıklamıştır. Bu bölümün sonunda ise “Bu kısa risale Anadolulu mübtedîlere hediye olmak üzere oluşturulmuşken bazı yerlerde mecburen sözü uzatmaktan kasıt o meseleyi ziyade izah ve mübtedînin kalbi selim, zihni boş iken kulağını ‘Din nasihattir.’ mübarek sözünü müşerref etmek ve nasihatimizi tamamlamak içindir (41a).” demektedir.

2.5. Bulunduğu Yazma

Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân'ın ünik nüshası Bosna Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi numara RS 138'de kayıtlı bir yazmada bulunmaktadır (Katalog bilgisi için bk. Lavić 2011). Bu yazma bir seçki eser mecmuası olup *Sübhâtü's-sıbyân* mecmuanın 1b-42a varakları arasında yer almaktadır. Mecmuanın 42b-45b sayfaları arasında Derviş Mehmed isimli bir zâta ait 1130/1717-17 istinsah tarihli tecvid konulu, 47b-65a arasında Daredevî Hamze Efendi'ye ait Rebiülâhir 1089 (Mayıs-Haziran 1678) istinsah tarihli bey' ü şîrâ konulu, 66b-72a arasında Mehmed b. Mahmud'a ait 17 Zilhicce 1173 (31 Temmuz 1760) istinsah tarihli hacamat konulu birer eser vardır. Yazmanın zahriyesine Saray Bosna'da Çıkırıkçı Şeyh Muslihiddin Câmîî İmâmı Tûrâbîzâde Hâcî Hâfız Mustafa b. Hâcî Mehmed Sancakdar'a ait 1230/1814-15 tarihli bir temellik kaydı işlenmiştir. Yazma 210x120 dış boyutlarındadır. Kahverengi meşin ciltlidir. 27 satırlı 72 varaktır. Aharlı, krem rengi kağıt kullanılmıştır. Özenli, okunaklı bir nesih hatla yazılmıştır. Söz başları kırmızı, diğer yerler siyah mürekkeplidir. İlk sayfa çift kırmızı çizgi cetvelli, diğer sayfalar tek siyah çizgi cetvellidir. Takibe kaydı vardır. Sayfa kenarlarında görülen tashih kayıtları müellif hattı veya emsal nüshadan mukabele yapıldığını göstermektedir. Cildi sırttan açılmış, kenarları deforme olmuştur. Bunun dışında fiziksel kondisyonu iyi durumdadır.

Baş: el-Hamdü li'llâhi'llezi ce'ale'l-Kur'âne'l-azîm efdale kütübihi ve kâle fî hakkıhi...

Son: Sallallâhu alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'in 17 Z. sene 1173.

2.6. Muhtevası

Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi eserine Arap dilinde başlamış, mukaddimenin başında yer alan münâcât ve naat bölümlerini Arapça olarak tanzim etmiştir. Akabinde gelen sebep-i telif içerikli kısımda Türkçeye geçen yazar burada "Allah, Kur'ân'ı Arapça olarak indirmiştir. Peygamber Efendimiz 'Kur'ân'ı Arap makamları ve sesleriyle okuyun.' demiştir. Ulemamız buna tecvid demiştir. Namazı önemseyen kadın erkek herkese âyet ve duaları Arap aksanıyla tecvidle okumak farzdır. Bundan dolayı Anadolu çocukları ve mübtedîleri (Kur'ân'a yeni başlayanlar) için tecvidin önemli kurallarını çeşitli risalelerden bir araya getirdim. Bunları 'usul', 'fasl', 'fûrû', 'mülhakât' ve 'fâide-i mühimme' diye isimlendirdim. Bölümleri tanzim ederken 'Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir.' hadisine uymak için yedi bâba (bölüme) ayırdım. Böylece yeni bir tarz geliştirdim. Eserin dilinin Türkçe olmasını tercih ettim. Artık bu eserden müstefit olan kardeşlerden hayır dua rica ediyorum (1b-2a)." demektedir.

"Fasl" kelimesinin tercih edildiği eserin ilk başlığının altında müellif, sebep-i telifi ve harflerin mahreç ile sıfatlarının izahını, İmam Şâtibî'nin yaptığı gibi en sona bıraktığını, tecvid ilmine müteallik önemli dinî nasihatleri de bu bâbın zeylinde tafsil ettiğini belirttikten sonra şöyle devam etmektedir: "Kur'ân öğretmeni olan kardeşlerden rica edilir ki bu hakîrin risalesini gördüklerinde Türkçe olduğu için hakaret nazarıyla bakmasınlar. Son bâbdaki nasihatlere baktıklarında hatalar görürlerse bunları

örsünler. Bunları manevî evlatlarına edilmiş dinî nasihatler şeklinde kabul edip bu [tecvid] ilmine motive etmek için onlara şöyle telkin etsinler: ‘Ey öğrenci, şöyle bil ki bu tecvid ilmi İslam dininde büyük [öneme sahip] bir iştir. Çünkü dinin direği olan namazın sahih olması için gerekli şartlardan biri okunan âyet ve duaların tecvid ilmine uygun olmasıdır.’ Öyleyse Kur’ân’ı tecvid ile okumak isteyenler ister Arap, Acem veya Türk olsun; ister küçük veya büyük olsun burada zikredilen kuralları bilmekten ve tilavet esnasında Kur’ân’ı bu kurallara göre telaffuz etmekten kaçınmaz. Bu hususun Kur’ân’ı okumak isteyenlere güzelce anlatılıp onların büyük sevap almalarına sebep olmak gerektiği bilinmektedir (2a-2b).

Mukaddimenin sonunda “Fâide” başlığı altında esere verilen ad ve bunun nedeni kısa bir biçimde açıklanmıştır. Yazar bu risalede zikredilen kuralların ezberlenmesi için tekrar edilmesini ibadet ve tesbih yerine geçmek üzere *Sübhâtü’s-sıbyân fî Tecvîdi’l-Kur’ân* adının verildiğini söylemektedir (2b).

Asıl konuya geçilen yerde “Kâ’ide-i Ülâ” biçiminde bir başlık açılmış, bu başlık altında ism-i celâlin (ism-i a’zam) açıklanacağı ifade edilmiştir. Bu tasarrufta bulunmanın nedeni ism-i celâle saygı göstermenin herkese vacip olduğu, bu yüzden ism-i a’zam kurallarının besmele gibi en başa alındığı şeklinde izah edilmiştir. Burada yedi usul kâidelerinden biri olarak ism-i celâlin hangi durumda nasıl okunacağı ayrıntılı surette izah edildikten sonra bir “Fasl” başlığı daha açılmış, bu başlıkta ise tenvîn, nûn-ı sâkine ve mîm-i sâkine hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir (2b-3b).

Sübhâtü’s-sıbyân fî Tecvîdi’l-Kur’ân’ın asıl konusunun işlendiği bölümü bu şekilde “Fasl”, “Kâ’ide”, “Tenbîh”, “Tavsîh” vb. başlıklarla sona kadar devam etmektedir. Eser boyunca 23 “Fasl”, 4 “Tenbîh”, 4 “Kâ’ide”, 2 “Tavsîh” başlığı kullanılmıştır. “Tahkîk”, “İlhâk”, “Tafsîl”, “Tahzîr”, “Tezyîl”, “Nasîhat”, “Fürû”, “Dakîka”, “Fâide-i Celîle” başlıkları birer kez tercih edilmiştir. Üç yerde başlık adı olarak iki kelime birlikte verilmiştir: “Fasl-Kâ’ide”, “Fasl-Bâb”, “Tenbîh-Tavsîh”. “el-Bâbü’s-sâdis” şeklinde, bölüm adı ve sırasının bildirildiği bir başlık vardır (16b). Ancak bu tarz ayrıntılı bir isimlendirme başka yerde görülmemektedir.

Makale konusu eser 32b sayfasına kadar esas konu olan tecvid hakkında teorik bilgiler vererek ilerlemektedir. 32b’de yer alan “Fasl fi’n-Nasîhat” başlığından itibaren ise nasihatnâme özelliği taşıyan bir metne evrilmektedir. İlmî niteliği baskın ilk bölüme nazaran edebî hususiyetler arz eden nasihatnâme bölümünde yazar şu öğütleri vermektedir: “Ey Kur’ân-ı Kerîm ve diğer dinî ilimleri öğrenen din kardeşlerim, bilin ki her kişinin ameline niyetini hulûs (gönül temizliği, samimiyet) üzere tutması farzdır. Eğer hulûs olmazsa kişinin ameli heba olur. Hulûsun anlamı kişinin amelini Allah’ın rızasını elde etmek için vesile bilip cennette daha yüce derecelere ulaşmaya niyet etmesidir. Zira Allah Kur’ân’da “Allah’a ihlaslı bir şekilde ibadet et (Zümer Sûresi, 2).” buyurmuştur. Bu yüzden ilim tahsili Allah rızası için olmalıdır. Ancak aldığı ulufe, maaş ve hediyeleri eğitim verdiği için saymamalı. Belki kendi geçimliği için [başka işlerde] çalışmasından mahrum kalması ve eğitim

vermek için kendisini hapsedmesinin ücreti olarak görmeli. Niyeti böyle olunca eğitim verme sevabından mahrum olmaz. Aldığı maaş da kendisine helal olup ahiretine zarar vermez.

Ancak eğer bir kişi hulûsı ve ahiret sevabını düşünmezse, dünyada geçimlik veya halk arasında bir yalancı şöhret ile insanların gönüllerini çelerek onlardan bir maddi menfaat için amel etse ahirette fayda bulmaz, hatta azaba layık olur... Niyetini sahih etmeyip ömrünü bu fânî dünyadan birazcık şey [elde etmek] için sarf edip ahiretinde sevaptan mahrum kalana çok yazıktır.

Yine dinî bir nasihattir ki mutlaka üstâdlara ve özellikle çocuk öğretmeni olan hocalara layık olan odur ki kendilerine teslim olan öğrencilere gerek zengin gerek fakir gerek sabî gerek mübtedî yetim ve çıplak ve gerek köle kısmı, çirkin suratlı, gözleri pörtlek, burnu sümüklü, her ne hal ile ayıplı olursa da onları asla hakir görmemelidir. Hatta onları kendi evladı mertebesinde tutup kendisine teslim edilmiş büyük bir emanet saymalıdır. ‘O çirkin suratlı çocuğun belki de Allah katında büyük bir mertebesi vardır. Sonunda bir yazar, nasihatçi, hayrı ve ilmi öğreten bir öğretmen, bir ulu ve büyük kişi olacak.’ diye ümit edip böyle temiz bir inançla bakmalıdır. Eğitimde kademeli olarak temizlik, abdest, namaz, aklının istihkakına göre İslâmî işleri, sahih akâidi (İslâmî esasları) yumuşaklık ve güzellikle açıklamalıdır. Ahiret gününü de nasihat edip henüz zihinleri boş, karakterleri yumuşakken onları doğru yola sevk etmelidir. Dersi az verip lakin anlatmak şeklinde okutmalıdır. Şuna inanmalıdır ki bir oğlana alfabeden bir harf veya bir kelime ya da bir âyet-i kerîme öğretirse o oğlan ömrü oldukça öğrendiklerini başkasına öğrettiğinde onun bir kat sevabı yine kendisine ait olur...

Alfabadeki harfler bütün İslâmî ilimlerin temeli olduğu için fakihler “Çocukların eğitimi İslâm’ın esaslarındandır.” diye kitaplarda bildirmiştir. Nefsine uyan bazı kişiler çocukların eğitimini küçümsemektedir. Bunlar ciddi bir tehdittir.

Ve yine bilinsin ki öğretmenler, buluş çağına ermiş veya daha büyük olan öğrencilerini küçük olan öğrencilerine musallat etmesinler. Zira “Bunun çok sakıncaları vardır.” demişlerdir. Yine birbirlerine ettikleri şikâyet ve iftiralarına inanmasınlar. Eğer [suç] fazlasıyla sabit olup ceza vermek gerekirse o zaman sınırlı bir şekilde darp etsinler. Ancak kin ve öfkeyle bunu yapmasınlar. Onları ıslah etmek için yapsınlar. İşin gereği olarak korkutmak için gazap biçimini gösterseler bunun da faydası olur. Velhasıl şeriat sınırını aşmasınlar. Özellikle çocukların yasal bir sorumluluğu yoktur. Hatta zinhar oğlanların yüzüne ve başına asla vurmasınlar. Zira şeriata göre hiç câiz değildir. Nitekim aklına hafiflik, gözüne körlük veya kulağına sağırılık gelebilir. Öyle olursa o oğlan yaşadığı müddetçe hocasına beddua eder. Hayvanların bile başına ve yüzüne vurmak câiz olmadığına göre o zayıf çocuğa nasıl câiz olur? Ancak ona zulmetmiş olur. Bundan ziyadesiyle sakınmak gerekir. Ancak bazen kararınca kulak çekmek olabilir.

Bir önemli nasihat de budur ki hocalar öğrencilerine güç yetiremeyecekleri derecede ders verip meşakkat ve zahmet çektirmesin. [Bu anlamda bir hadis olduğu için] öğretmenler öğrencilerine, ağalar

hizmetkârlarına, hâkimler hükmü altındakilere kendilerine nasıl davranılmasını istiyorlarsa o şekilde muamele etsinler (32b-35a).”

Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi hocalara bu şekilde nasihat verdikten sonra bir “Fasl” başlığı daha açarak bu sefer öğrencilere öğütler vermeye başlamaktadır. Bu fasılda anlatılanlar ise şu şekildedir: “Öğrenci olan kişilere layık, belki de vaciptir ki mümkün mertebe hocasının rızasını gözetinsinler. Hocalarına edepsizlik etmekten ziyadesiyle sakınsınlar. Hocalarının tembih ettiği şekilde hareket etsinler. Gerekğinde hizmetlerini güçleri yettiği kadar ve sadakatle yapsınlar. Hocaları onları azarladığında veya cezalandırdığında kalplerinden buğzedip incinmesinler. Hatta cezayı kendilerine nasihat bilsinler. Yaptıkları hizmeti hocalarına minnet etmesin, kendilerine nimet bilsinler. Zira elbet bir gün hocalarının hayır duasına mazhar olacaklardır. Daima hocalarının ırzını örtmeli, o yokken bile gayretini gözetmelidirler. Hocalarının meclisine temiz bir inançla girip hüsnüzan ve hüsnünazar ile öğretmenlerine hayır dua etsinler. Eğer güçleri yeterse kolay bir biçimde hediye olarak bir elma veya bir limon ile hocalarının hatırını avlasınlar. Bir elma ile karın doymaz, lakin hocalarının rızasını talep etmiş olurlar. Ve birine bir elma vermek ayıp değildir. Ancak ilmin kıymetini bilmenin göstergesidir. Ve yine yalan ve iftira ile hile edip hocalarına ve başkalarına gammazlık ve münafıklık etmesinler. Zira huya dönüşür. Kendilerinden aşağı [sınıflar]da olanlara güzelce anlatıp yardım etsinler. Kur’ân’ı hatmettikten sonra İmâdülislâm, Birgili vb. risâleleri anlayarak okusunlar. Eğer Allah’ın yardımıyla Kur’ân’ı sahihçe öğrenmek ve hâfız olmak isterlerse şeyhülkurrâ olanlardan bir kâmilin eteğine sadakatle yapışsınlar. Onun telkini üzerine hareket edip çabalsınlar. Yoksa kendi çabalarıyla ne kadar çalışırlarsa yine Kur’ân’da mahir olamazlar. Nitekim Peygamber Efendimiz, Kur’ân’ı Cibrâil aleyhisselâmdan yirmi üç senede hıfzetmiştir. Pek çok kişi kendi akıl gücüyle hâfız olmak amaçlamıştır ancak gerçek bir senede (hocaya) sadakatle yapışmadıkları için fayda görmemiştir.

Kur’ân ilminde mâhir olmak İslâm’da büyük bir mertebedir. Kur’ân’da bildirildiğine göre mahir olanın mertebesi meleklerden bile yüksektir. Kıyamet gününde bu kişilerin anne babasının başlarına keramet tâcı konur. O kişiler akrabalarından onlarca kimse cehenneme müstahaklar iken kendilerinin şefaatiyle cennete girmelerine sebep olur.

Madem bu işin böyle üstün bir fazileti var, o kişi buna göre çabasını can u gönülden sarf etmeli, çok çalışıp yorulmamalıdır. Bu çabanın da birkaç şartı vardır. Her şeyden önce kişi niyetini hulûs üzere tutup içindeki riya, ikiyüzlülük, kendini beğenmişlik, kibir, cimrilik, garaz, kıskançlık, yalan, gıybet, koğuculuk, şehvet gibi kötü huyları terk etmelidir. Boş işlerin konuşulduğu meclislerden uzak durup heva ehliyle vakit geçirmekten vazgeçmelidir. Çünkü nefis fazlasıyla zorlayıcıdır. Eğitimden alıkoyup kişiye yolunu şaşırtır. Ve heva ehli, şeytan tuzağıdır. Ulular ‘Yıkılan yıkılanı sever.’ demişlerdir. Ayrıca ‘Az yemek, az uyumak, az söylemek kişiyi insanken melek yapar.’ diye de söylemişlerdir.

Yine bilinmelidir ki kişi bu şekilde talebelik ettikçe melekler kanatlarını onun ayağı altına döşerler. Onun uykusu bile ibadet yerine geçer. Allah ona yardımcı olup dünyevî ve uhrevî çok ihsanlar eder.

Ancak bu yolda zahmet çekmek de vardır. [Bireysel ve sosyal] yasalar ilâhî makamdan böyle konulmuştur. Allah'ın rızasını talep eden kulların bu dünyada pek çok derde giriftar olması kaçınılmazdır. Allah katından gelen gerek safâ gerek cefâ her şeye râzı olup tahammül ve sabretmek gerekir... Bir âyet-i kerîmede geçtiği üzere sabredenlere ahirette türlü türlü sevaplar ve ikramlar sunulur. Bu şekilde uzun uzun nasihat etmemizin amacı bir kişinin başına bir sıkıntı geldiğinde gâfil bulunmayıp hemen sabr, rıza ve teslim yolunu gözetmesi içindir. Bu sayede o kişi sayısız mükâfâta nâil olur. Allah muhafaza eğer gaflette bulunup çoğu zaman feryat ve figan ederek başkalarına şikâyet ederse ve affolunmaz ise bu denli büyük sevaptan mahrum kalır.

Nasihatimizin tekmilesi budur ki kişi eğer âyet ve duaların anlamlarını bilmiyorsa olgun bir vâizden sorarak i'râblarını düzeltmesi, duaları okuduğu vakit anlamlarını bilerek dua etmesi gayet hoş olur. Ve üçüncü şart odur ki bu yolu seçip, sıkıntılarına katlanıp sabra râzı olduktan sonra üstâd bir mücevvid ve mâhir bir hâfızla görüşmeyi tasarlarsa önceki hocasından izin almalıdır. Onunla fikir alışverişinde bulunmalıdır. Vâiz ve nasihatçi bazı şeyhlere de sormalıdır. Eğer istihâre uykusuna yatarsa o da çok iyi olur. Ola ki bir mükemmel [hocaya] denk gelir. Zira bazı kimselerin şöhreti yalandır. Çok öğrencisinin olması bir hocanın nefsinin kâmil olduğu anlamına gelmez. Belki devlet erbabına intisap etmek sayesinde şöhret elde etmiştir.

Bu yüzden acele etmeyip belki de birkaç defa hocanın dersine gizlice girmelidir. Öğrencileriyle muamelesi ve dersini anlatış biçimi nasıldır, diye birkaç defa test etmelidir. Hocanın durumu kendisine güzel gelirse ona tâbi olmalıdır. Tâbi olduktan sonra da hocasının meclisini kendisine rahmet bilip pâk bir gönülle dersine devam etmelidir. Derse gittiğinde bazen [maddî] gücü mertebesinde bir parça veya bir lokma ekmeği bir fakire veya emzikli bir çocuğa sadaka niyetiyle vermelidir. Yolda dersini mülâhaza ederek, abdestli bir şekilde dua ederek dersine gitmelidir. Boş şeyler söylemekten, harama bakmaktan, başkalarını küçük görmekten sakınmalıdır. Dersini düşünmeli, sükûnet ve vakarla gitmelidir. Zira melekler onun ayağının altına kanatlarını döşerler.

Gafletle yürümemeli, üstâdının huzuruna girince iclâl ve ikrâm ile girip oturmalıdır. Selam verdiği hocasına başka, kendisi gibi öğrenci olanlara başka biçimde selam vermelidir. Diğer öğrencilerle rahat, güler yüzlü ve uyumlu bir surette geçinmelidir. Kimseye suizanda bulunmamalıdır. Hatta onlardan bir kötü muamele zuhur ederse onları mazur görüp müsamaha göstermelidir. Zinhar mücadele ve intikam derdinde olmamalıdır.

Eğer hocasından kendisine bir şiddet veya cefa zuhur ederse ona sabır ve tahammül göstermelidir. Asla içten içe incinmemeli, bunu kendisine yapılmış bir nasihat gibi düşünmelidir. Muhtemeldir ki [bu olay, hocanın] öğrenciyken kendisinden doğan bazı kusurlardan dolayı azarlanmasının kisası olmuştur. Çok kişi bu durumdan habersiz olduğu için üstâdına suizan edip ilmin bereketinden mahrum olmuştur.

Hoca hüsnüzan üzere olup [öğrenci ona] ikrâm ve iclâlde kusur etmemelidir. Eğer mecliste hocanın yakınlarından biri onun halifesi olursa [öğrenci halifeye] hocasıymış gibi saygıyla muamele etmelidir. Nitekim onun da buna hakkı vardır.

Üstâdı ona bir harfî veya bir kelimeyi tekrar ettirip öğrettiğinde onu can kulağıyla dinlemelidir. Sonra onun üzerine tekrar tekrar alıştırma yapılmalıdır. Öyle olmalı ki o harfın telaffuz şeklini ve niteliğini özümsemeli o harf bir defa daha karşısına çıktığında tekrar öğretmeye gerek olmamalıdır. Çünkü hocaya [tekrar tekrar öğretmek] çok zor gelir. Eğer bu şekilde alıştırma yapılmazsa öğrenci düzgün bir biçimde tecvide nâil olamaz. Zira Arap harflerinin belirgin söyleyiş şekli Acem ve Anadolu dillerinden çok farklıdır. Ancak doğuştan gelen bir yetenek varsa bu başkadır. Bazı küçük yaştaki ve bülüğ çağındaki öğrencilerde [bu yetenek] ortaya çıkabilmektedir. Hatta köle kısmında bile bulunabilmektedir. Bundan dolayı bir kimsenin dili, aklı ve sesi tecvide ve uygulamaya uygun olup çok az bir talim ile bilgiyi alabiliyorsa bunun Allah'ın bir lütfu ve büyük bir nimet olduğunu bilmek gerekir. Böyle bir durumda hem öğretmen hem öğrenci buna şükretsiner.

Ve ikiyüzlülük ve kibirden, kendini beğenmişlik ile cimrilikten sakınmak lazımdır. [Öğrenci] kendinden aşağıda olanları tahkir etmekten ve maskaralık yapmaktan çekinmelidir. Zira [ilim] nimeti yok olabilir veya talim yolunda [elde edilen] hayır ve bereketten mahrum kalınabilir. Eğer [öğrenci] gafletle bu duruma düşerse hemen tevbe ve istiğfar etmelidir. Hâlini ziyadesiyle muhafaza etmelidir. Zira nefis ve şeytan yaptıklarından vazgeçmezler; yorulmazlar. Bunu güzelce düşünmek gerekir (35a-38a).”

Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân yazarı nasihatlerine bu cümleden sonra ara vermektedir. Yine “Fasl” kelimesinin tercih edildiği yeni başlığın muhtevası “Tecvîdin aslını beyan için bir latif mes’elenin zikridir.” cümlesiyle açıklanmaktadır. Nitekim burada tecvidin ilk ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmektedir (38a-41a). Bu bölüm yazarın kendisinin tecvid öğrenmeye başlaması, hâfız olması, daha yetkin bir üstad bulması, şeyhülkurrâ olması ve tecvid hocalarını yetiştirmesi süreçlerini anlatması yönüyle değerlidir.

Sübhatü's-sıbyân'ın son dan bir önceki bölümü de “Fasl” başlığına sahiptir. Bir önceki başlıkta nasihatlerine ara veren yazar bu son kısımla nasihatnâme bölümünü tekmil etmektedir. Nasihatnâmesini tekmil etme nedenini ise “Anadolulu mübtedîlere hediye olmak üzere yazılan bu kısa risalede bazı konularda sözü uzatmaktan amaç o meseleyi ziyadesiyle izah etmek; kalbi temiz, zihni boş mübtedînin kulağını ‘Din nasihatı.’ hadisiyle şerefliendirmek ve nasihatimizi tekmil etmek içindir. Bunu kendimizi methetmek veya başka bir nefsanî gayeye yüklemek hata olur.” şeklinde açıklamaktadır. Nasihatnâme içerikli önceki kısımlarda geçen anlatımlara benzer ifadelerin kullanıldığı bu yerde yazar şunları söylemektedir: “Burada zikredilen âyetler ve hadîslerin mânâları âlimlerden, dersiâmlardan ve vâizlerden sorulursa ve anlamın gerekleriyle hareket edilirse Allah'ın yardımıyla açık-gizli çok faydaya nâil olmak mümkündür. Bir büyük fayda budur ki talebe, üstâd bir

mücevvidin çok az bulunduğuna inansın. Hocasının telkin ve talimi üzerine tecvidi birkaç defa telaffuz etmekle tecvid güzel bir surette gerçekleşmez. Ancak tecvidi fazlasıyla önemseyip çoğu zaman etraflıca düşünüp çok zaman dille pratik yapmakla gerçekleşir. Ancak pratik yaparken aşırıya kaçıp hataya düşmekten de sakınmak gerekir... Tecvidin güzel söylenişi ile külfetsiz bir şekilde Kur'ân tilaveti çok pratiğe muhtaçtır. Ancak Kur'ân'ı okutan şeyh, lütuf ve ihsan edip talebenin kusuruna bakmamalıdır. Öğrenci her ne kadar çirkin görünüşlü olursa da onun görüntüsüne aldanmamalıdır. Öğrencinin yeteneğine göre üzerinde nazarını eksik etmeyip verdiği zahmete tahammül etmelidir. Buna delil Peygamber Efendimiz'in bir bedeviye doğrusunu yaptırncaya kadar sabırla namaz kıldırmasıdır. O yüzden öğretmen efendilere düşen şey, o sünnete uyarak tahammül ve sabır göstererek öğretim yapmalarıdır. Tâ ki büyük sevaba nâil olalar. Velhasıl Kur'ân'a yeni başlayanlara kaba ve sert davranmaya izin yoktur (41a-42a)."

Makale konusu eserin son bölümü Arap dilinde tanzim edilmiş bir duadan oluşmaktadır. Bölümün Türkçeye tercümesi "İşte bu, tecvidi elde etme ve nasihati tamamlama bâbında bize kolaylaştırılanın sonudur. Ve Allah'a, başlangıçta da sonda da çokça, güzel ve bereketli bir hamd ile hamd ederim. Rahmet peygamberi Hz. Muhammed'e, onun âline ve bütün ashâbına salât ederim. Allah Teâlâ ona ve onlara çok çok salât ve selâm eylesin (42a)." şeklinde yapılabilir. *Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* bu cümlelerle sona ermektedir.

2.7. Dil ve Üslubu

Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin eseri Kur'ân'a yeni başlayanlara ve çocuklara tecvid kurallarını anlatmak amacıyla yazılmıştır. Bu bakımdan *Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*'ın dil ve üslubu klasik Türk edebiyatı edebî nesrine nazaran sade ve sanatsızdır. Eser boyunca "ulu, karındaş, dişi, uşak (çocuk), kişi, kalın, ince, büyük, küçük, boğaz, dil, diş, damak, geniz, kulak, sağır" gibi klasik nesirde genellikle Arapça veya Farsçadaki karşılıkları tercih edilen kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Eserde tecvid terimlerinin izah edildiği yerlerde söz varlığı Arapça ağırlıklıdır. Ancak dilin ağırlaştığı bu tür yerlerde bile "Bundan sonra yine ma'lûm ola ki hurûf-ı 'Arabiyye hecâsı yigirmi tokuzdur. Ve fûrû'ıyla dahî ziyâde olur. Ve bu risâlede anları zikre tahammüli ve ihtiyâc dahi yokdur... İmdi ma'lûm ola ki izhâr harfleri altıdur. Ve bunlara harf-i halk dirler. Ve cümlesi bu beyt içinde mevcûdlardur. Ol beyt budur (3b-4a)." örneklerinde görüleceği gibi kısa cümleler tercih edilerek anlatım hafifletilmeye çalışılmıştır.

Sübhâtü's-sıbyân'ın nasihatnâme bölümünde dil ve anlatım tecvid anlatılan kısma göre daha basit ve anlaşılırdır. Bu kısımda "Ve dahi yine ma'lûm ola ki şâgirdlerinden mürâhik veyâhûd dahi ziyâde büyücek olan şâgirdlerini küçüklerine taslîit itmeyeler. Zîrâ "Çok mahzûrî vardır." demişler. Ve dahi biri birine eyledükleri şikâyet ve iftirâlarına inanmayalar. Meger ziyâdesiyle sâbit olup ta'zîr iktizâ ider ise ol takdîrce haddine göre darb ideler. Ve lâkin nefis gazabıyla itmeyeler. Belki hemân ıslâh-ı nefis için ola. Ve'l-hâsıl hadd-i şer'iden tecâvüz itmeyeler. Bâ-husûs ki sıbyân taht-ı teklîf kalemine

dâhil degüllerdür. Ve dahi zinhâr oğlanların yüzüne başına aslâ darb itmeyeler. Zîrâ şer'an hîc câ'iz degüldür. Ve yuhtemeldür ki 'aklına hıffet veyâhûd gözüne [körük] veyâhûd kulagina sagırlık gele. Ol takdîrce ol oğlanun 'ömri oldukça h'âcesine bed-du'âdan hâlî olmaz. Ve ma'lûmdur ki mutlakâ hayvânâtun başına ve yüzine darb câ'iz olmayınca tıfl-ı za'îfe nice câ'iz olur? İmdi ana zulm itmiş olur. Ziyâdesiyle hazer gerekdür. Ve lâkin gâhice karârca kulak çekmek olur (34a-34b)." paragrafında görüleceği üzere edebî bir metinden ziyade öğretici bir yazıya uygun basitlikte cümleler sarfedilmiştir.

Makale konusu eserde tercih edilen üslubun klasik Osmanlı nesir üslubundan en belirgin farkı seciye pek önem verilmemiş olmasıdır. Klasik nesirde müellif her fırsatta seci kurmaya çalışırken *Sübhatü's-sıbyân*'da edebî bir anlatımın sergilenmesi beklenen bölüm olan mukaddimede bile bu sanata pek rastlanmamaktadır. "Ammâ ba'dü, ey tâlib-i sâdık olan dîn karındaşlarım; *veffakakümü'llâhu te'âlâ ve iyyânâ*, şöyle ma'lûm-ı şerîfinüz olsun ki Hak *sübhânehu ve te'âlâ* Kur'ân-ı 'azîmü's-şânı 'Arab-ı 'urebâ lisânları üzere indirmek ile peygamberimiz Muhammed el-Mustafâ *salla'llâhu te'âlâ aleyhi ve sellem* hazretleri dahi hitâb-ı 'âmm ile «إقرأوا القرآن بلحون العرب وأصواتها» ve dahi niçe ehâdis-i şerîfeler ile bu ma'nâyı cümle ümmetine teblîg ü tenbîh buyurdılar. Ve dînimüzün uluları olan 'ulemâmuz *rahimehumu'llâhu te'âlâ* ol lühûn-ı 'Arab'a "tecvîd" diyü tesmiye itmişlerdür. İmdi, dîn nasîhatlerindendir ki ey namâz fikrini idüp namâz kaydında olan karındaş; gerek erkek olsun ve gerek dişi, şöyle bilmek gerekdür ki kişi namâzda okudığı gerek Kur'ân-ı Kerîm olsun ve gerek ezkâr-ı me'sûreyi bilâ-tagyîri'l-ma'nâ, ya'nî anların ma'naları bozulmayacak kadar herkes kudreti mikdârınca anların cümlesini hurûf-ı 'Arabîyye mahârici üzere anları tecvîd ile okumak farz-ı 'ayndur (1b-2a)." şeklindeki giriş bölümünde sadece "dişi" ile "kişi" kelimelerinde seci vardır. Bunun dahi yazarın planlı bir tasarrufu olmama ihtimali bulunmaktadır.

Eserin dilinin en ağır olduğu yerler tecvid terimlerinin izah edildiği kısımlardır. Buralarda;

Pes imdi her bâr ki tenvîn veyâhûd nûn-ı sâkin bâya ugrasa iklâb ma'a'l-gunne olurlar. İklâbun ta'rîfî budur: el-İklâb, hüve kalbü'n-nûni's-sâkine ve't-tenvîn mîmen 'inde'l-bâ'i sümme telaffuzehâ bi-gunnetin eyyü ihrâcühâ mine'l-hayşûm lâ mine's-şefeteyn (5b)."

"Ve idgâm-ı mütecâniseynün ta'rîfî budur. Mâ't-tehadâ mahrecen ve'htelefâ sıfaten ve evvelühümâ sâkinün, fe-kalbü'l-evveli min cinsi's-sânî, sümme idgâmuhu fi's-sânî, vâcibü bi'l-ittifâk. Ma'nâsı dimekdür ki her bâr ki iki harfün mahrecleri bir olup ve sıfatları muhtelif olsa ve evvelkisi sâkin olsa ol takdîrce evvelki harfi ikinci harfün cinsine kalb idüp ve evveli sânde idgâm eylemek yine bi'l-ittifâk vâcibdür. Ve buna idgâm-ı mütecâniseyn dirler. Misâl mâ 'abedtüm ve kad tebeyyene ve kâlet tâ'ifetin ve eskalet de'â ve iz zalamû ve ecîbet da'vetükümâ gibiler (6b).

Örneklerde görüleceği üzere Arapça kelimelerin çoğunlukta olduğu bir dil kullanılmıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan saygıdan ötürü klasik Türk edebiyatının geniş bir tecvid literatürü vardır. Osmanlı müellifleri tarafından XV ile XX. yüzyıllar arasında çok sayıda tecvid konulu eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı manzum bir kısmı da mensur niteliktedir. Tecvid konulu mensur eserlerden biri Vâlide Sultan Câmîi İmamı Reisülkurrâ Hâcî Hüseyin Efendi'nin *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı kitabıdır. Reisülkurrâ Hüseyin Efendi, Ayasofya Hatîbi Şa'bân b. Mustafa Efendi'nin baş halifesidir. Üsküdar'da bulunan Vâlide Sultan Câmîi'nde imamlık yapmıştır. 14 Zilhicce 1127 (13 Aralık 1715) tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Zal Mahmud Paşa haziresindedir. Hüseyin Efendi pek çok Kur'ân öğretmeni yetiştirmiş, kurrâların ileri gelenlerinden bir tecvid ustasıdır. Onun *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eserinin ünik nüshası Bosna Hersek Milli ve Üniversite Kütüphanesi numara RS 138'de kayıtlıdır. Safer 1122 (Mart-Nisan 1710) tarihinde yazımı tamamlanan *Sübhatü's-sıbyân* Anadolu'daki çocuklara ve Kur'ân'a yeni başlayanlara tecvid kurallarını öğretmek için yazılmıştır. Öğretici içerikli olduğu için sade ve sanatsız bir dil ve anlatım kullanılan eser son kısmında öğretmen ve öğrencilere pedagojik öğütler barındırması yönüyle aynı türdeki diğer kitaplardan ayrılmaktadır. *Sübhatü's-sıbyân*'da öğretmenlere öğrencilerini hakir görmemeleri, kendi çocukları yerine koymaları, ileride önemli bir kişi olacakları ümidiyle görmeleri, yumuşak davranmaları, az ödev verip çok ders anlatmaları, yapamayacakları ödevler vermemeleri, büyük öğrencileri küçük öğrencilere musallat etmemeleri, sabit bir suç olduğunda sınırlı bir darb uygulamaları, ancak kin ve öfkeye kapılmamaları, ıslah temelli yaklaşımları, öğrencilerinin asla yüzüne ve başına vurmamaları nasihatlerini vermektedir. Öğrencilere ise hocalarının rızasını gözetmelerini, öğretmenlerine saygısızlık etmemelerini, hocaları onları cezalandırdığında kalplerinden buğzetmemelerini, hizmetlerini hocalarına minnet etmemelerini, güçlerinin yettiğince hocalarına küçük hediyeler almalarını, gammazlık ve münafıklık yapmamalarını, alt sınıftaki öğrencilere destek olmalarını, Kur'ân ilminde ilerlemek istediklerinde bir şeyhülkurrâyâ intisap etmelerini, şeyhülkurrânın yönlendirmesiyle hareket etmelerini, iki yüzlülük, kibir, cimrilik, kıskançlık vb. kötü huyları terk etmelerini, boş işlerin konuşulduğu meclislerden uzak durmalarını, az yiyip az uyuyup az konuşmalarını öğütlemektedir. Edebiyat tarihi kaynaklarımızda hakkında bilgi bulunmayan *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* Osmanlı eğitimcilerinin 18. yüzyıldaki pedagojik kabullerini yansıtması yönüyle değerlidir.

3. Metin

SÜBHATÜ'Ş-ŞİBYÂN Fİ TECVİDİ'L-KUR'ÂN

Bi'smi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ أَفْضَلَ كُتُبِهِ، وَقَالَ فِي حَقِّهِ ﴿وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾. وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَفْضَلِ رُسُلِهِ سَيِّدِنَا وَشَفِيعِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي بَلَغَ لَنَا الْكِتَابَ الْمُبَارَكَ بِلِسَانِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالْمَقَامِ الْأَمِينِ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ. فَجَمَعُوا الْفِرْقَانِ وَنَقَلُوا لَنَا الْقُرْآنَ الْكَرِيمَ وَأَمُورَ الْإِسْلَامِ بِالسَّنَةِ وَعِلْمَ الْيَقِينِ. ثُمَّ عَلَى مَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ، فَأَتَتْهُمْ يَخْصِيصُهُ هَذِهِ الْأُمَّةُ كَانُوا لَنَا سِنْدًا مُتَّصِلًا إِلَى يَوْمِ الدِّينِ.¹

Ammā ba'dü, ey tālib-i şādık olan dîn karındaşlarım; *veffaḳakümü'llāhu te'ālā ve iyyānā*,² şöyle ma'lûm-ı şerîfîñüz olsun ki Hâḳ *sübḥānehu ve te'ālā*³ Kur'an-ı 'azîmü'ş-şanı 'Arab-ı 'urebā lisānları üzere indirmek ile peygamberimiz Muḥammed el-Muṣṭafā *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem*⁴ ḥazretleri daḥi ḥitāb-ı 'āmm ile *«إِقْرُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا»*⁵ ve daḥi niçe eḥādîs-i şerîfeler ile bu ma'nâyı cümle ümmetine tebliğ ü tenbîḥ buyurdılar. Ve dînimüzüñ uluları olan 'ulemāmuz *rahimehumu'llāhu te'ālā*⁶ ol lühûn-ı 'Arab'a "tecvîd" diyü tesmiye itmişlerdür. İmdi, dîn naşîhatlerindenür ki [2a] ey namāz fikrini idüp namāz kaydında olan karındaş; gerek erkek olsun ve gerek dişi, şöyle bilmek gerekdür ki kişi namāzda okudığı gerek Kur'an-ı Kerîm olsun ve gerek ezkār-ı me'sûreyi bilâ-tağyîrî'l-ma'nā, ya'nî anlaruñ ma'nâları bozulmayacak⁷ kadar herkes kudreti miḳdārınca anlaruñ cümlesini ḥurûf-ı 'Arabîyye maḥārici üzere anları tecvîd ile okumak farz-ı 'ayndur. Pes imdi Rûm'uñ şıbyân u mübtedîlerine fehmi âsân olmaḳ içün ol tecvîdüñ ziyāde mühimm ü keşîrû'l-isti'māl olan kâ'idelerini niçe risālelerden ve ba'zı kütüb-i mu'tebereden intihāb ve anlaruñ ba'zısına "uṣûl" ve ba'zılarını "faṣl" ve "fûrû" ve "mülḥakāt" ve "fā'ide-i mühimme" demek ile beyān ve tertîb-i ebvābda daḥi ba'zı münāsebeti ri'āyet ve uṣûl olanı daḥi taḳsîmde *سبعة على القرآن*⁸ «أنزل القرآن على سبعة»⁸ ḥadîs-i şerîf[in]de vārid olan lafz-ı seb'aya muvāfiḳ olmaḳ teberrûkini kaşd ile yedi bāba taḳsîm ve bir tarz-ı cedîd birle ifrāḡ ve Türkî lisānı üzere olması ihtiyār olınmışdır. *نفع الله المسلمين بها*⁹ وجعلها خالصة لوجهه الكريم بمنه العظيم»⁹

İmdi, bundan velev mes'eleten müstefid olan karındaşlardan velev bi-şevābi tesbîḥatin hediyyesiyle ḥayr-du'ā recā olunur.

Faṣl

Ve bunun sebeb-i te'lîf zikri ve maḥāric-i ḥurûf ve şıfatlarıñ beyānı İmām Şatībî *ḳuddise sırruh*¹⁰ ḥazretleri āḥîr-i kitāba te'ḥîr eylediği gibi ve bu 'ilm-i şerîfe müte'alliḳ ziyādesiyle ehemmi olan niçe neşā'ih-i dîniyyeyi bunun āḥirinde vāḳi' olan bâbuñ zeylinde tafṣîl üzere zıkr olınmışdır.

İmdi, kerem ehllerinden mu'allim-i Kur'an olan karındaşlardan mercûdur ki bu ḥaḳîr risāle[si] nazar-ı şerîflerine müṣādîf olduğında Türkî lisānı üzere olmaḡla ibtidā nazarında ḥaḳāret nazarıyla nazar buyurmayup [2b] belki āḥirde vāḳi' olan bâbuñ neşā'ih u i'tizārına nazar eyledükde ḳuşûr u kûsûrı dāmen-i setr ile müsāmaḡa ve ḳalem-i 'afv ile iṣlāḡdan soñra evlād-ı ma'nevîlerine naşîhatün fi'd-dîn niyyetiyle bu 'ilm-i şerîfe terḡîb içün şöyle telkîn buyuralar ki ey tālib-i şādık, şöyle ma'lûm-ı şerîfîñüz olsun ki bu tecvîd 'ilmi ve 'ameli bu dîn-i İslām'da bir emr-i 'azîmdür ki zirā 'imādü'd-dîn olan namāzuñ ṣaḥîḡ olmasıçün meşrû' olan erkānlarından bir rûkn-i 'azîminüñ aḥvālî bundan evvelce geḳdi ki namāzda tilāvet olınan şey'lerüñ cümlesi bi-ḳadri't-tāḳa ṣaḥîḡ tecvîd üzere okunmaḡa mevḳûfdur, diyü beyān olınmış idi.

1 "Hamd, Kur'an-ı Azîm'i kitaplarının en faziletlisi kılan Allah'a mahsustur. O, onun hakkında 'Bu Kur'an gayet açık bir Arapça'dır.' (Nahl, 103) buyurmuştur. Salât ve selâm, bizlere o mübarek kitabı cennet ehlinin diliyle ve emin makamdan (gönderilmek üzere) tebliğ eden peygamberlerin en faziletlisi, efendimiz ve şefaatçimiz Hz. Muhammed'in üzerine olsun. Yine, Allah yolunda hakkıyla cihad eden, Furkân'ı (Kur'an'ı) toplayan ve bize Kur'an-ı Kerîm'i ve İslâm'ın esaslarını sünnetle ve yakîn ilmiyle aktaran onun âline ve ashâbına da salât ve selâm olsun. Sonra, onları güzellikle takip edenlere de... Zira onlar, bu ümmete özel olarak tahsis edilmiş bir silsile ile bize kıyamet gününe kadar ulaşan bir destek olmuşlardır."

2 "Yüce Allah sizi de bizi de muvaffak eylesin."

3 "O her türlü eksiklikten münezzeḥ ve yücedir."

4 "Allah Teâlâ ona salât ve selâm eylesin."

5 Hadîs-i Şerîf, "Kur'an'ı Arap makamları ve sesleriyle okuyun." (Taberânî, Evsat, 7/183)

6 "Yüce Allah onlara rahmet eylesin."

7 İmlası "bozulmayacak" şeklinde olması gereken bu kelime nüshada "bozulmayacak" biçiminde yazılmıştır.

8 Hadîs-i Şerîf, "Şüphesiz Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir." (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, 4991)

9 "Allah onu Müslümanlar için faydalı kılsın ve onu büyük lütfuyla sadece yüce zâtı için halis eylesin."

10 "Sırrı mukaddes olsun."

Pes imdi ahvâl bu minvâl üzerine olunca bi'l-iktizâ dinilür ki kimse ki Qur'an-ı 'azîmî tecvîd ile okumak murâd eylese ol kişi gerek 'Arabî olsun ve gerek 'Acemî veyâhüd Rûmî olsun ve gerek şağîr ve gerek kebîr olsun bunda zîkr olunan kâ'ideleri bilüp ve tilâvet-i Qur'an vaktinde anlarıñ mazmûnları üzere telaffuz ve edâ eylemekden hâlî ve müstağnî olmaz, diyü bunları bir hoş fehm birle lafzen ve ma'nen hıfz u zabtlarına kandırmak ile rağbetlerinin ziyâdeligine ve fâ'ideleri çok olmağa sebep olmağa ecr-i 'azîm ile me'cûr olmaları hüd ma'lûm-ı şerîfleridir.

Fâ'ide

Ma'lûm-ı şerîf ola ki bu risâlede zîkr olunan kâ'idelerün hıfzlar[ı] için tekrâr birle vâkı' olan müzâkere ve mübâhaseleri 'ayn-ı 'ibâdet ve tesbîh yirine geçmek ile sîn-i zamm[e]yle buña *Sübhatü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Qur'an* diyü tesmiye olındı.

Kâ'ide-i Ülä

İsm-i celâl beyânıdır. Ve aña ism-i a'zam dañi dirler. Pes imdi ol ism-i pāk-i laṭife her hâlde her kişiye ta'zîmî vâcib olmağa bu maḳâmda dañi [3a] li-eclî't-ta'zîm anuñ kâ'idesi cümleden evvel besmele-i şerife gibi taḳdîm olındı.

Pes imdi ey ṭalib-i şâdık, şöyle ma'lûm-ı şerîfün olsun ki uşûl-i seb'anuñ kavâ'idinden evvelki kâ'ide oldur ki eger ism-i celâl fethadan soñra vâkı' olsa mişâl *huva'llāhu aḥada ve rabbena'llāhu kerîm* ve '*ala'llāhi tevekkelnā* gibiler. Veyâhüd zammeden soñra vâkı' olsa mişâl *u'budu'llāhe ve't-taḳu'llāhe ve'd'u'llāhe* gibiler. Bu iki hâlde ol ism-i şerîfün lām-ı laṭîfî gerek lām-ı üläsı ve gerek lām-ı şāniyesi muṭlaḳan ma'an tefhîm ya'nî kalın okunmağa ol ism-i mübâreke ta'zîm olunmuş olur. Ve mā-ḳablindeki ḥarf gerek ḥarf-i isti'lâ olsun, mişâl *ḳad eḥāta'llāhu biḥā* ve gerek ise ḥarf-ı müstefîle olsun, mişâl *a'budu'llāhe* gibilerün mābeynlerinde fark yokdur. Ve fark olunur, diyü zu'm iden kimesne ḥaṭā-yı 'azîm ve ḡalaṭ-ı fāḥiše vâkı' olmuşdur. Ve İbnü'l-cezerî *ḳuddise sirruh*¹¹ 'ibâretine isnâdı fehm-i saḳîmî ile aña iftirâ vü bühtân-ı 'azîmî mürtekeb olmuşdur. İsm-i celâl gayreti ecliyçün ve neşâ'ih-i dîniyyeden olmağ üzere bu deñlü itnâb birle beyân olındı, bir hoş fehm olına. Ve lâkin lâmlar tefhîm olınduḳda elif dañi kalın okunurken vāva müşābih olmaḳlık şüretini men' için inşâ'allāhu te'ālâ taḫzîrât faşlında tafşîl üzere beyânı gelür. Ve dañi kâ'ide-i şāniye oldur ki eger ism-i celâlün mā-ḳabli meksûr olur ise mişâl *bi'smi'llāh* ve *bi'llāh* ve *li'llāh* gibiler, bu taḳdîrce anuñ lām-ı şerîfî terkîḳ ya'nî ince okunmağ ile güzel ve selîs olup ve bu vechle dañi yine ol ism-i mübâreke ta'zîm olunmuş olur. Ve böyle olan edānuñ ḥüsnî ṭab'-ı selîm olan kimseye zāhirdür. Ḥattâ eger bu hâlde kalın okunsa menfûrlığı [3b] aña 'ıyândur. Ve lām ince olmağa elif dañi ince olup ve imâleden taḫzîr beyânı inşâ'allāhu te'ālâ ol dañi gelür.¹²

...

Faşl fi'n-Naṣîḥat¹³

Bu faşl gerek şabîlere ve gerek mübtedîlere bilmesi ve 'ameli gâyetle lâzım ve fâ'idesi ziyâde mühimm olan niçe mesâ'il-i dîniyyeyi beyânındadır. Zîrâ peygamberimiz Muhammed el-Muṣṭafâ *ṣalla'llāhu te'ālâ aleyhi ve sellem*¹⁴ ḥazretleri cümle ümmetine irşâd için «أَلَدِينُ النَّصِيحَةُ. فَلَنَا لِمَنْ؟ قَالَ، للهِ وَ لِكِتَابِهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَ عَامَتِهِمْ»¹⁵ [dimişlerdür]. Bu ḥadîs-i şerîfî te'kîd için üç kerre tekrâr buyurmuşlardır. Ol eclden bu 'abd-i faḳîr-i keşîrî't-taḳşîr dañi buña binâ'en bu risâlede her mübtedîye pek gerekli ve fâ'idesi çok birkaç mes'eleyi yazdum. Bi-'inâyeti'llāhi te'ālâ umaram ki her kim ki bunlar ile 'amel ider ise dünyevî ve uhrevî çok fâ'ide ile ḥayra nâ'il olur.

Pes imdi ey 'ilm-i Qur'an-ı Kerîm ve sâ'ir 'ulûm-ı dîniyyeyi ta'lîme meşḡûl olan dîn ḳarındaşlarum, şöyle ma'lûm-ı şerîfün olsun ki cümleden evvel her kişi 'amelinde niyyetini ḥulûş üzere eylemek farz-ı 'ayndur. Ve eger ḥulûş bulunmaz ise ol kişinün 'ameli hebâ-yı menşûr olup ḥasret nedâmetine giriftâr olur. Ve ḥulûşuñ ma'nâsı oldur ki kişi 'amelini Ḥaḳ Te'ālâ'nuñ rızâ-yı şerîfini taḫşîl için vesîle ve sebep olmağ için olup ve cennetde dañi 'âlî derecelere, ya'nî yüksek mertebelere nâ'il olmasına niyyet eyleye ki zîrâ Ḥaḳ Te'ālâ Kelâm-ı Ḳadîm'inde «فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ»¹⁶ buyurmuşdur. [33a] İmdi ta'lîm-i 'ilm-i şerîf hemân ancak rızâ-yı şerîf için ola. Ve lâkin aldığı

11 "Sırrı mukaddes olsun."

12 Eser 32b varağına kadar bu şekilde tecvid hakkında bilgiler vererek ilerlemektedir.

13 32b

14 "Allah Teâlâ ona salât ve selâm eylesin."

15 Hadîs-i Şerîf, "Din, nasihatır. ([Sahâbeler] 'Bize söyle, kim için?' [diyince]) 'Allah için, O'nun kitabı için, Peygamberi için, Müslümanların önde gelenleri ve geneli için.' dedi." (Müslim, İman, 95)

16 "Öyle ise sen de dini Allah'a has kılarak O'na kulluk et.", Zümer Sûresi, 39/2.

‘ulûfe ve vazîfe ve sâ’ir gelen hediye-yi ta’lîm için şaymaya. Belki kendi ma’îşetine kesb ü kârından mahrûm ve ta’lîm için nefsinin habs eylediğinin ücretine tuta. Pes niyyeti böyle olunca ta’lîm sevâbından mahrûm olmaz. Ve aldığı vazîfe daği kendiye helâl olup âhiretine zarar gelmez. Zîrâ yine Kelâm-ı Kâdim’de ¹⁷﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ﴾ diyü buyurulmuşdur. Pes imdi ‘âkıl olan bu niyyeti bir hoş zabt idüp anuñ üzerine sâbit olur. Fe-ammâ eger bir kişi hulusı ve âhiretde sevâb niyyetinin tedârükün itmeyüp belki nefis hevâsiyçün hemân dünyâda bir medâr-ı ma’îşet veyâhüd halk arasında bir şöhet-i kâzibe ile celb-i kulûb ve tahsînleri ile anlardan bir menfa’at-ı dünyeviyye ve beyenlerinde ma’rûf u meşhûr olmak ümmîdiyle ‘amel eylemeyüp anlara gösterse imdi ol şey’ her ne dürlü ‘amel olur ise olsun ol taqdîrce ol kişi eylediği ‘amelinden âhiretde aslâ aña fâ’idesi olmayup belki ‘azâba lâ’ik olur. Zîrâ Kelâm-ı Kâdim’de ¹⁸﴿وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ﴾ buyurulmuşdur. Ve bu ma’nânun daği tafsîli şöyle beyân olınmışdur ki her kimse ki ‘amelinde niyyeti zîkr olınan hulus üzere itmeyüp belki riya ve süm’a karışur ise mişkât-ı meşâbîh hadîs-i şerîfinde şöyle tafsîl olındı ki yevm-i cezâda herkes ‘amelinün sevâbına nâ’il oldukları vaktde hulus ile ‘amel itmeyen kimseler “Bizüm daği niçe zamân böyle böyle [33b] ‘amellerimiz olmuş idi. Kani anların sevâbı?” diyü niyâz eyledüklerinde hitâb-ı ‘izzetden böyle cevâb gele ki “Kezebe yâ fâsık, kezebe yâ fâcir, kezebe yâ kâfir, sen ol ‘ameli bizüm rızâmuz talebi için itmedün idi. Fülân şey’ ümmîdiyle ‘amel eyledün idi. İmdi, yûri var murâduñı ve ücretüñi andan taleb eyle.” Ve meleklerle daği emr olunur ki “Bu kimseyi cehenneme sürün.” Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâh. Pes anı rüsvâyılık ile cehenneme atarlar.

İmdi hayf ve yazıklar ol kimseye ki niyyetini şahîh itmeyüp bunca zamân ‘ömr-i nâzeninini hemân bu dünyâ-yı fânîyyeden birazacık şey’ için vaktini sarf idüp âhiretinde sevâbdan mahrûm kalmak katı yazıkdur ki zîrâ Kelâm-ı Kâdim’de ¹⁹﴿وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ﴾ buyurulmuşdur. Pes imdi her kişi niyyet-i ahvâline ziyâde ihtimâm idüp ba’dehu aña göre ‘amele başlamak gerekdür. Tâ ki hem dünyâda ve hem âhiretde fâ’idesi ola. Ve bu deñlü tahtvîlden murâd hemân zihn[i] hâlî mübtedîlere ziyâde fâ’ide olmak içündür, ve’s-selâm.

Ve daği yine neşâ’ih-i dîniyyedendür ki gerek muṭlaḳan üstâd ve huşûşan mu’allim-i şıbyân olan h’âcelere lâ’ik olan oldur ki taqdîr-i ilâhî ile kendilerine teslim olınan şâgirdler gerek ğanî ve gerek fakîr ve gerek şabî ve gerek mübtedî yetim ve çıplak ve gerek köle kısmı ve haḳîrû’l-manzar gözleri cemrûz ve burnı sümükli her ne hâl ile ‘ayblı olur ise de zînhâr anlara haḳâret ile bakmayup belki anları daği kendi evlâdı mertebesinde tutup ve anları daği kendi haḳḳında bir emânet-i ‘azîme şaya ki zîrâ ol haḳîrû’l-manzar olan uşak belki anuñ ‘inda’llâhî te’âlâ bir büyük mertebesi olup ‘âkıbet bu dîn-i [34a] İslâm’da yâ muşannif veyâhüd nâşihun li’n-nâs ve mu’allimü’l-hayr ve’l-ilm olmağla bir ulu ve bir büyük kişi olur, diyü ümmîd ile ve böyle pāk i’tikâd ile nazar eylemek gerekdür. Ve terbiyede tedric ile tahâreti ve âb-dest ve namâz ve ‘aḳlınun taḥammüline göre umûr-ı İslâmiyye’yi ve ‘aḳâ’id-i şahîhayı daği rıfk u luṭf ile beyân ve yevm-i âhireti daği gâhice naşihat birle zihn-i hâlî ve ṭab’-ı selîm iken anı daği beyân ile irşâd buyuralar. Ve dersi az virüp ve lâkin aḳlatmak vechi üzere okudalar. Ve daği şöyle i’tikâd buyuralar, her kime ki hurûf-ı teheccîden bir harf-ı şerîf veyâhüd bir kelime veyâhüd bir âyet-i kerîme veyâhüd bir sûre-i şerîfeyi bir oğlana öğredüp ol oğlanuñ her ne deñlü ‘ömrü olup ol harfî ve ol âyeti okuyup veyâhüd ol daği kendiden aşığı olan kimseye öğredir ise anuñ bir kat sevâbı yine evvelki h’âceye ‘â’id olur. Gerek ise soñra ol şâgird niçe yüz kimseden okursa okusun yine ibtidâ ki eski h’âceye yine bir kat sevâb tamâmen ihsân olunur. Ve hadîs-i şerîfde ²⁰﴿مَعْلَمُ الْخَيْرِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ²¹﴿حَتَّى الْحَيْتَانِ فِي الْبَحَارِ﴾ Sadaḳa Resûlu’llâh.

Pes imdi hurûf-ı teheccî cümle ‘ulûm-ı İslâmiyye’nün esâsı ve temeli olmağla fuḳahâ-yı kirâm “Ta’lîm-i şıbyân şe’â’ir-i İslâmiyye’dendür.” diyü muṭavvelâtde zîkr eylemişlerdür. İmdi ba’zı ehl-i nefis ki kendi hevâ-yı nefsanîsine tâbi’ olup ta’lîm-i şıbyânı haḳîr gören haḳḳında tehdîd-i şedîd ve havf-ı ‘azîm vardır. Şübhe olunur ise ‘ulemâ-yı dîne ve muḥaddîsîne ‘arz ideler.

Ve daği yine ma’lûm ola ki şâgirdlerinden mürâhiḳ veyâhüd daği ziyâde büyücek olan şâgirdlerini [34b] küçü[k]lerine taslîṭ itmeyeler. Zîrâ “Çok maḳzûrî vardır.” demişler. Ve daği biri

17 “Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız.”, Şûra Sûresi, 42/20.

18 “Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”, Şûra Sûresi, 42/20.

19 “Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”, Şûra Sûresi, 42/20.

20 Hadîs-i Şerîf, “İnsanlara hayır öğreten kişi için her şey, hatta denizdeki büyük balıklar bile bağışlanma diler.” (Heysemî, Mecmau’z-zevâid, 1/124)

21 “Resûlullah doğru söylemiştir.”

birine eyledükleri şikâyet ve iftirâlarına inanmayalar. Meger ziyâdesiyle sâbit olup ta'zîr iktizâ ider ise ol taqdîrce haddine göre dârb ideler. Ve lâkin nefis gâzabıyla itmeyeler. Belki hemân ıslâh-ı nefis için ola. Ve lâkin li-maşılahatin şuretâ şiddet-i tahvîf ile gâzab şüretini gösterecekler yine fâ'ideden hâlî olmaz. Ve'l-hâşıl hadd-i şer'iden tecâvüz itmeyeler. Bâ-huşûş ki şıbyân taht-ı teklîf kalemine dâhil degüllerdür. Ve daği zinhâr oğlanların yüzüne başına aslâ dârb itmeyeler. Zîrâ şer'an hiç câ'iz degüldür. Ve yuhtemeldür ki 'aqlına hıffet veyâhüd gözüne [körlük] veyâhüd kulağına sağırılık gele. Ol taqdîrce ol oğlanın 'ömri oldukça h'âcesine bed-du'adan hâlî olmaz. Ve ma'lûmdur ki muṭlakâ hayvânâtın başına ve yüzine dârb câ'iz olmayınca tıfl-ı za'ife nice câ'iz olur? İmdi aña zulm itmiş olur. Ziyâdesiyle hâzer gerektür. Ve lâkin gâhice kararca kulağ çekmek olur.

Ve daği bir mühim naşîhat budur ki her h'âce şâgirdlerine tâkatleri olmayan mertebede ders virüp meşakkât ü zahmet vermeyeler. Zîrâ hadîs-i şerîfde böyle vârid olmuştur ki «اللَّهُمَّ مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أَهْلِي [شَيْئًا] فَرَّقَ عَلَيْهِمْ فَارَقَ بِهِ، اللَّهُمَّ مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي [شَيْئًا] فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَاشَقَّ بِهِ»²² *Şadağa Resûlu'llâh*.²³ Bunuñ ma'nâ-yı şerîfini mülâhazadan soñra gerek mu'allimler ve gerek ağalar hizmetkârlarına ve hâkimler ra'yyelerine kendi nefislerine her kişi ne deñlü hayr kaşd iderler ise aña göre eli altında olanlara öyle mu'âmele eyleyeler. Bu bir nefîs [35a] naşîhatdûr. 'Âkıl olan kimse fırsatı gânimet bilüp aña göre hâline tedârük üzere olur, ve's-selâm.

Faşl

Şâgirdlere naşîhat beyânındadır. Pes imdi şâgird olan kimselere lâ'îk, belki vâcibdür ki mümkün olduğu meritebe h'âcesinin rızasını gözedüp ve sū'-i edebden ziyâdesiyle hâzer ideler. Ve tenbîhi üzere hareket ideler. Ve eger güci yetüp iktizâ ider ise hizmetini daği kâdir olduğu meritebe şıdqla hizmet ideler. Ve azarladığına veyâhüd ta'zîr eyledigine kalbinden bugz birle incinmeyeler. Belki ta'zîri kendiye naşîhat bileler. Ve daği eylediği hîdmeti h'âceye minnet itmeyüp belki kendiye ni'met bileler. Zîrâ elbette birgün hayr du'asına mazhar olması emr-i muḳarrerdür. Ve h'âcesinin 'ırzını dâ'imâ setr ve gaybetinde daği gayretini gözedüp ve meclisine i'tikâd-ı pāk ile dâhil olup ve hüsni-zan ve hüsni-nazar ile hayr-du'â ideler. Ve eger kudreti olup âsân vechle gâhice hediyyeden gerek bir alma veyâhüd bir limon ile hâṭır avlayalar. Zîrâ bir alma ile karın doymaz ve lâkin h'âcenin rızasını taleb itmiş olur. Ve uşağa bir alma vermek 'ayb degüldür. Ancak 'ilm-i şerîfin kadrini bilmeklik 'alâmetidür. Ve daği yalan ve iftirâ birle hîle idüp h'âcelerine ve gayrılara gâmez idüp kovlamayalar. Zîrâ 'âdetleri²⁴ olmuş olur. Ve kendiden aşağı hâlli olanlara bir hoş aṭladup yardım eyleyeler. Ve ḥatm eyledükden soñra 'İmâdü'l-İslâm ve eger şüresler (?) risâlelerini ve ba'dehu Birgili risâlesini [35b] daği aṭlamak üzerine okuyalar.

Ve ba'dehu eger tevfiḳ-ı Hâk refîk olup hâfız-ı Kelâmu'llâh ki aña hâmilü'l-Ḳur'ân dirler, pes imdi anı şahîhce tahşîl etmek murâd eyledükde anın âsân yolu oldur ki ol kişi şeyhü'l-ḳurrâ olanlardan bir kâmilün dâmen-i şerîfine şıdqla teşebbüs idüp anın himmeti ve telḳîni üzere hareket ve cidd [ü] sa'y etmek gerektür. Yohsa kendi zu'mı birle her ne kadar çok sa'y itse yine mâhîrün bi'l-Ḳur'ân olamaz. Zîrâ Peyğamberimiz *şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem*²⁵ Cibrîl '*aleyhi's-şalâtu ve's-selâmu*dan yigirmi üç senede tamâmen ahz ve hıfz eylemişlerdür. Ve çok kimseler kendi 'aklı kuvvetiyle kâmil hâfız olmak murâd idüp ve lâkin bir sened-i şahîha şıdqla teşebbüs itmemek ile çendân fâ'ide itmemişlerdür.

Pes imdi bunun fazîletini şöyle i'tikâd eyleye ki bu 'amel dîn-i İslâm'da bir büyük menziledür. Zîrâ hadîs-i şerîfde muşarrahdur ki mâhîrün bi'l-Ḳur'ân olan kimsenin 'inda'llâh mertebesi melâ'ikelerden *seferetin kirâmin bereretin*²⁶ ile bile olup kıyâmet gününde anasına ve babasına kerâmet tâcını başlarına konup ve akrabâsından on kimseler ki nâr-ı cehenneme müsteḥaklar iken şefâ'atiyle cennete girmelerine sebep olup buña göre daği çok ihsânlar olsa gerektür. Biz bu risâlede bu miḳdâr ile iktifâ ve ihtîşâr eyledik. 'Ârife kifâyet ider.

İmdi fazîleti böyle olunca ol kişi buña göre himmetini cân [u] dilden şarf ve maḳdûrını bezl eyleyüp yorulmaya. Pes imdi bunun birkaç şartı vardır. Cümleden evvel farz olan oldur ki [36a] kişi

22 Hadîs-i Şerîf, "Allah'ım, ümmetimin işlerinden sorumlu olan kimse ümmetine karşı katı davranırsa sen de ona katılık ihsan eyle; ancak ümmetimin işlerinden sorumlu kişi, ümmetine karşı yumuşak, merhametli davranırsa sen de onun üzerine yumuşaklık, merhamet ihsan eyle." (el-Elbânî, Sahîhü'l-câmi', 1312)

23 "Resûlullah doğru söylemiştir."

24 Nüşhada "ââdetleri" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ââdetleri" biçiminde tashih edilerek metne alındı.

25 "Allah Teâlâ ona salât ve selâm eylesin."

26 "değerli, iyilik sahibi yazıcılar" Abese Sûresi, 80/15-16.

niyyetini hülûş üzere idüp bâtında olan ahlâk-ı zemîme ki riyâ vü süm'a ve 'ucb u kibr ve buhl ü gıll ü hâsed ve zâhirde kızb ve gıybet ü nemîme ve ikincisi hevâ-yı nefsanî şehvetleri terk ü gaybet ve mesâvî vü mâ-lâ-ya'nî meclisinden ve ehl-i hevâ ile ihtilâtdan be-gâyet hâzer ide. Zîrâ nefsi emmâre ziyâdesiyle meyyâledür. Tahşîlden alıkoyup belki tarîkına fütür getürür. Ve ehl-i hevâ şeytân tuzağıdır. Ve ulular dimişlerdür ki;

Ey Necâtî sever imiş yıkılanı yıkılan.

Ve yine dimişlerdür:

Beyt

Az yimek az uyumak az söylemek

Kişiyi insân iken eyler melek

Ve yine şöyle ma'lûm ola ki kişi bu minvâl üzere talebde oldukça melâ'ikeler aña kirâmen kanatların ayağı altında döşerler. Ve uykusu daği 'ibâdet yirine geçer. Ve Hâk Te'âlâ aña mu'in olup dünyevî ve uhrevî çok ihsânlar ider. Ve lâkin bunu daği şöyle bilmek gerekdür ki bu yolda elbette zahmet çekmek görünür ki 'âdet-i ilâhiyye böyle cârî olmuştur ki bir kûl ki anuñ rızâ-yı şerîfini talebde olan kullar bu dünyâda elbette niçe miñnetler ile mübtelâ olmak emr-i mu'karrerdür. Zîrâ 'âşîkuñ nişânı oldur ki Mevlâ-yı Kerîm'ün²⁷ taraf-ı şerîfinden her ne ki gelür ise gerek şafâ ve gerek cefâ cümlesine râzî olup taḥammül ve şabr eylemek gerekdür. Buña binâ'en ḥadîs-i şerîfde vârid olmuştur: «أشدّ البلاء

«وَكذلك جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ» Ve Kelâm-ı Kādîm'de «على الأنبياء ثم على الأولياء ثم الأمتل فالأمتل»²⁸ «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ»³⁰ Ve daği «الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوجِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا»²⁹

el-âyet. Ve daği bir ḥadîsün [36b] âhîrinde³¹ «والمخلصون على خطر عظيم» vârid

olmuştur. Pes imdi bir mü'mine bir belâ geldükde aña şabr idüp ve rızâ vü teslîm üzere olanların ḥakkında «وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»³² «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»³³ el-âyet. Bu âyet-i şerîfenün maẓmûn-ı laṭîfî üzere şabrda bulunanlara âhîretde çok dürlü dürlü bi-gayri ḥisâbin şevâblar ve ihsânlar ve cemâl-i bâ-kemâliyle anlara ziyâdesiyle ikrâm olunur. İmdi bu maḳâmda daği bu deñlü naşîhati taṭvîlden murâd oldur ki bir kişünün başına bir eziyyet vâkî' olduğda gâfil bulunmayup hemân ol sâ'at şabr ve rızâ ve teslîm yolını gözedüp kullık yolında sâbit olup ve der-
«الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ» ve daği «اللَّهُمَّ اجْزِنِي فِي مَصِيبَتِي وَأَخْلِفْ خَيْرًا»³⁴ «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»³³ 'akab³⁵ «وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ حَالِ أَهْلِ النَّارِ»³⁵ demekle şâbirler zümresinden olmağa sa'y eyleye. Tâ ki bi-gayri ḥisâbin ecrlere nâ'il olur. Ve el-'iyâzü bi'llâhi te'âlâ eger gâfletde bulunup niçe zamân ceza' u feryâd ve illere şikâyet yüzünden söyler ise eger 'afv olunmaz ise bu deñlü şevâb-ı 'azîmden mahrûm olmak görünür, ve's-selâm.

Ve daği naşîhatimüzün tetimmesi budur ki bu maḳâmda zıkr eyledigimiz âyât-ı kerîmelerün ve ed'iyye-i şerîfelerün ma'nalarını eger kendisi bir hoş fehîm idemez ise bir kâmil vâ'iz efendilerden su'âl idüp tâ ki i'râblarını taşhîḥ ve ma'naların fehîm idüp du'âları okudığı vaktde ma'naların bilmek üzere du'â eylese gâyet ile hoş olur. Ve daği üçüncü şartı oldur ki çünki bu yolu ihtiyâr ve eziyyetine taḥammül ve şabra râzî olunca imdi bir ḥâzık mücevvid ve mâhir olan ḥâfîza [37a] mülâkî olmaklığı murâd idinüp yine evvelki ḥâcesinden izn ve anuñ ile müşâvere veyâḥûd vâ'iz ü naşîḥ olan ba'zı şeyhlere su'âl ve eger istihâre daği ider ise ol daği a'lâdur. Tâ bolay ki bir kâmile düş ola. Zîrâ ba'zı kimselerün şöhreti kâzîbdür. Ve çok şâgirdleri olmağla nefsi'l-emr kâmil olmak iktizâ itmez. Zîrâ belki devlet erbâbına intisâbı olmağla ziyâde şöhret peydâ itmiş ola.

İmdi 'acele itmeyüp belki ḥufyeten müteğâfilâne birkaç def'a dersine ḥâzır olup şâgirdleri ile mu'âmelesi ve dersinde takrîr ü ifâdesi nicedür, diyü birkaç def'a imtiḥân idüp kendiye ḥâlî müstaḥsen olduğdan soñra aña tâbi' olup meclisini kendiye rahmet bilüp derûn-ı şâfî ile dersine mülâzım olup ve

27 Nüşada "Kerîm'in"

28 Ḥadîs-i Şerîf, "Belaların en büyüğü peygamberlere, sonra evliyaya, sonra diğér has kullara gelir." (Tirmizî, Zühd, 57)

29 "İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar.", En'âm Sûresi, 6/112.

30 "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla ... deneriz.", En'âm Sûresi, 6/112.

31 "Muhlis (kullar) büyük bir korku içerisinde.".

32 "Şabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz ona döneceğiz' derler. İşte Rableri katından rahmet onlarıdır.", Bakara Sûresi, 2/155-157.

33 "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz ona döneceğiz.", Bakara Sûresi, 2/156.

34 "Allah'ım, başıma gelen musibet sebebiyle bana sevap ver ve bunun yerine bana daha hayırlısını bahşet."

35 Ḥadîs-i Şerîf, "Her hâl üzere Allah'a hamd olsun. Cehennem ehlinin halinden Allah'a sığınırım." (Tirmizî, Deavât, 129)

dersine gitmeli olduğda gâhice kudreti mertebesinde bir pâre veyâhüd bir lokma ekmegi bir fakîre veyâhüd emzikli bir kelbe şadaka niyetiyle virüp ve tahâret birle gidüp ve du'âsı böyle ola: «اللَّهُمَّ اسْتَرْ عِيبي من معلّمي واستر عيب معلّمي مِنِّي وَلِيّن قَلْبِي إِلَيَّ واشِر بركة علمه عَلَيَّ»³⁶ diyüp ve yolda giderken dersini mülâhaza birle gidüp ve mā-lā-ya'nî söylemekden ve gözlerini menhiyyâtdan nazara ve hiç kimseye hakâret nazarı ile bakmadan kendiyi hıfz ve dersi fikrinde olup ve sekînet ve vakâr ile gide. Zîrâ melâ'ike-i kirâm ayağı altına kanatların döşerler.

İmdi gâfletle yürimeye ve üstâd huzûrına girdükde iclâl ü ikrâm birle girüp otura. Ve eger selâm vermek olur ise üstâda başkaca selâm virüp ve şürekâsına başkaca selâm ve anlar ile inbisât [37b] ve müdârâ ve hüsn-i hâl ile mu'âmele eyleye. Ve hiç kimseye sū'-i zan ve sū'-i kaşd itmeyüp hattâ anlardan nev'an bir sū'-i mu'âmele zühûr ider ise anı ma'zûr bilüp müsâmaha birle mukâbele eyleye. Zînhâr mücâdele ve keyd ü intikâm kaydında olmaya. Ve eger üstâd tarafından kendiyi bir şiddet ve cefâ zühûr ider ise aña şabr u taḥammül idüp zînhâr derûnundan incinmeyüp belki kendiyi naşîhat i'tikâd idüp ve ihtimâldür ki tenhâda talebi hâlinde beynehu ve beyne'llâh kendiden şadır olan ba'zı kuşûrına mu'âhaze olunup anuñ kışâsı olmuş ola. Ve çok kimseler bu mes'eleden gâfil bulunup üstâdına sū'-i zann idüp 'ilm-i şerîfün³⁷ berekâtından mahrûm olmuşlardır. Bir hoş zabt olına.

Ve yine üstâd hüsn-i zann üzere olup ikrâm ü iclâlde kuşûr itmeye. Zîrâ dimişlerdür ki بقدر³⁸ الإجلال تُنفع و تُوصل إلى الكمال» Ve eger meclisde ba'zı şerîkleri kendiyi halîfe bulunur ise aña daḥi h'âcesi gibi ikrâm birle mu'âmele ide. Zîrâ anuñ daḥi hakḳı vardır. Ve daḥi vâcibdür ki üstâdî kendiyi bir harfî veyâhüd bir kelimeyi i'ade birle ta'lîm eyledükde anı cân kulağıyla dinleyüp ba'dehu anuñ üzerine tekrâr be-tekrâr idmân ve riyâzet idüp hattâ şöyle ola ki ol harfün mahreci ve şıfatı kendiyi tabî'at olup ol harf bir def'a daḥi geldükde tekrâr yine ta'lîme hâcet olmaya. Zîrâ üstâda katı güç gelür. Ve eger bu minvâl üzere idmân olmaz ise şahîlçe tecvîde nâ'il olamaz. Zîrâ hurûf-ı 'Arabiyye'nün [38a] lühûn-ı faşîhi 'Acem ve Ervâm lisânlarından ba'iddür. Meger ihtisâs-ı ilâhiyye vâki' ola. Ba'zı şıbyân ve mürâhiḳlerde zâhirdür. Hattâ köle kısmında daḥi bulunur. (وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ)³⁹ Pes imdi bir kimsenün lisânı ve fehmi ve şavtı tecvîde müsâ'id ve edâya muvâfıḳ ki ednâ ta'lîm ile aḥza kudreti olur ise anı Hak Te'âlâ'nun mahz ihsânı olduğına i'tikâdî birle bu ni'met-i 'azîme bilüp gerek mu'allim ve gerek müte'allim olanlar buña şükr eylesünler. Ve riyâ vü kibrden ve 'ucb u buḥlden ḥazer lâzımdur. Ve kendiden dün olanları tahḳîr ve suḥriyyeden gâyetle ihtirâz eyleye. Zîrâ korkulur ki kendiden ol ni'met zâ'il olur veyâhüd tarîḳında ḥayr ve bereketden mahrûm olur. Ve eger gâflet birle şudûr ider ise der-'akab tevbe vü istiğfâr eyleye. Hâline ziyâdesiyle muḥâfazada ola. Zîrâ nefis ve şeytân işlerinden vazgeçmezler. Ve yorulmazlar. Bir hoş mülâhaza gerekdür.

Faşl

Tecvîdün aşlını beyân için bir latîf mes'elenün zikridür. İmdi şöyle ma'lûm ola ki luḡat-ı 'Arabiyye Ḥazret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâmdan⁴⁰ evvel var idi. 'Arabiyye-i mübînesi ya'nî feşâḥati Ḥazret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâma gelinceye deḡin henüz daḥi zühûr itmemiş idi. Ve lâkin Ḥazret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâm on dört yaşında iken kendiyi nübüvvet ihsân olındukda rû'yâsında ilhâm birle ol harfler luḡat-ı mübîne olup kendiyi mu'cize olmak üzere ihsân olunmuş idi. Ve on iki evlâd-ı kirâmı ve sâ'ir tevâbi' ü levâḥiḳi [38b] batnen ba'de batnîn ol luḡat-ı faşîha birle tekellüm iderlerdi. Ve bu ma'nâyı beyân için ḥadîs-i şerîfde⁴¹ «أَوَّلُ مَنْ فَتَقَ لِسَانَهُ بِالْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ إِسْمَاعِيلُ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً»⁴² Şadaka Resûlu'llâh.⁴² Ve lâkin tekâdüm-i zamân ile münderes olmuş idi. Ve ba'de zamânın peygamberimiz 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm⁴³ ḥazretlerine nübüvvet ihsân ve Qur'ân-ı Kerîm ki cümle mu'cizelerün a'lâ vü kübrâsı olup ve luḡat-ı 'Arabiyye-i mübîne kendiyi tamâmen ve kâmilan bi'l-müşâfehe ta'lîm için Ḥazret-i Cibrîl 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm gelüp telḳîn buyurdıklarını yine

36 "Ey Allah'ım, ayıbımı öğretmenimden ve öğretmenimin ayıbını benden gizle. Öğretmenimin kalbini bana karşı yumuşat. Onun ilim bereketini üzerime saç."

37 Nüşhada "şerîfin"

38 "Saygı gösterme ile fayda elde edilir ve olgunluḡa ulaşılır."

39 "Oysa Allah, rahmetini dilediḡine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir.", Bakara Sûresi, 2/1 05.

40 "[Allah'ın] selamı onun üzerine olsun."

41 Ḥadîs-i Şerîf, "Açık ve anlaşılır Arapçayı ilk konuşan kişi 14 yaşındaki Hz. İsmail'dir." (el-Elbânî, Sahîhu'l-câmi', 2581)

42 "Resûlullah doḡru söylemiştir."

43 "[Allah'ın] salât ve selamı onun üzerine olsun."

hadîs-i şerîfde ⁴⁴ «إِنَّ لُغَةَ بَنِي إِسْمَاعِيلَ كَانَتْ إِدْرَسَتْ فَجَانَنِي جِبْرِيلُ فَحَفَظْتُهَا» Zānuñ teşdidiyle tef'îl bâbından olmağla binâsı teksîr için olup ve bu ma'nâ müşâfihede te'kiden tekrâr birle olduğına delâlet ider. Bir hoş mülâhaza olına. Tâ ki ⁴⁵ «فَإِنَّمَا يَسْرُنَاهُ لِبِلسَانِكَ» bu ma'nâya daği şâmil olup ve buña takviye virür. Pes imdi gerek Kelâm-ı Kādîm ve gerek eḥādîs-i şerîfe ve gerek muṭlak-ı nâs ile olan mükâlemesi muṭlakâ feşâhat ve tecvîd-i ḥurûf birle buyururlardı.

Pes imdi bundan ṡabit oldı ki feşâhat-ı tecvîdde bi'l-aşâle evvelâ Peyğamberimiz 'aleyhi's-salātu ve's-selām⁴⁶ ḥazretleri ḥāzık ve fem-i muḥsin şāhibi oldığı edell-i delîl ve ḥüccet-i bâliğadur. Ve ba'dehu aşḥâb-ı güzîn rıdvāna'llāhu te'ālā 'aleyhim ecma'in^{47 48} «إِقْرُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا»

ḥadîs-i şerîfine imtisâlen taklîd ü taḥkîkde bir daḳıḳayı fevt itmeyüp yine ḥadîs-i şerîf ki «لِيُبَلِّغَ» ⁴⁹ «الشَّاهِدُ مِنْكُمْ الْغَائِبُ» *Ṣadaḳa Resûlu'llāh*⁵⁰ müceb-i şerîfi üzere ḡayrılara teblîğlerinde ihtimâm birle gerek tecvîd ḥurûfı ve gerek [39a] sā'ir levāzım-ı umûr-ı dîniyyeyi ta'lîm ü teblîğde aṡlâ taḳşîrât ü tekâsül itmezler idi. Ve anlardan tâbi'in daği teba'-ı tâbi'ine ve helümme cerran aḳtâr-ı arz u sevâd-ı İslâmiyye'de bu tecvîd-i ḥurûf ki maḥz-ı feşâhat muḥâfazasıdır, anı taḥşîl ve ḡayrılara beyân u terḡib eylemekde taḳşîrât itmemişlerdür. Ḥattâ târiḥ biñ toḳsan senesine degin yine bu fenn-i şerîfde fem-i muḥsin ve ḥazâkat aşḥâbı mevcûd olup tâlib-i şādıklara ta'lîm ü beyân eylemekde kuşur olunmaz idi. Ve buña binâ'en fuḳahâ-yı kirâm daği te'lîflerinde zelle-i kâri'de Nazm-ı Kerîm'de ziyâde tenbîhe lâ'ik olan niçe kelimât ve ḥarfleri beyân ecliyün Süre-i Fâtiḥa-i şerîfeden âḥir-i Qur'an-ı Kerîm'e varıncaya degin ḥarfen ḥarfen ve kelimeten kelimeten taṡriḥ eylediler. Tâ ki Nazm-ı Kerîm'ün feşâhat ü belâḡati maḥfûz olup ve bu ümmet-i merḥûmenün namâzları ve tilâvetleri bi-ḳadri'l-imkān Qur'an-ı 'Arabiyye üzere ola, diyü ecr-i cezîle nâ'il olmaları recâsıyla ihtimâm-ı tām buyurmışlardur. «فَجَزَاهُمْ»

«اللَّهُ تَعَالَى عَنَّا خَيْرًا وَجَعَلَ سَعِيَهُمْ سَعِيًا مَشْكُورًا»⁵¹ Ve ictihādları birle bunca taḥşîl üzere beyânları 'abeṡ olmadığı zāhirdür. İmdi her kâr-i Kur'an olan kimse cidd ü sa'y mîḳdârınca müṡab u me'cûrdur. Ve Nazm-ı Kerîm'de ⁵² «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ D وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ D ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءُ الْأَوْفَىٰ» Bu ma'nâya daği şâmindür. Ve ḥadîs-i şerîfde ⁵³ «وَالَّذِي يَقْرُؤُهُ وَيتَعَتَّعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ» yine sa'y için terḡib buyurulmuşdur. Ve bundan daği ziyâde terḡibe delîl ḥadîs-i şerîfde buyurulmuşdur ki [39b] ⁵⁴ «إِنَّ مَلَكَ مُوَكَّلًا بِالْقُرْآنِ فَمَنْ قَرَأَ مِنْهُ شَيْئًا لَمْ يَقُومَ قَوْمَهُ الْمَلِكُ وَرَفَعَهُ» *Ṣadaḳa Resûlu'llāh*. İmdi her 'âḳıl inṡâf birle şöyle fikr eylesün ki 'ibādâtıdan ḥiç bir 'ibâdet var mıdır ki bir kuluñ taḳşîrini tekmiḻ için taraf-ı ilâhiden bir melek mü'ekkel ḳılınup tâ ki ol kuşurı tekmiḻ idüp ba'dehu temâ (?) melek ile dergâh-ı 'izzete ref' u 'arz eyleye. Pes imdi tecvîd ḥuşuṡı ne deñlü emr-i mühimm olduğın bundan daği ziyâde beyâna ḥâcet yokdur. Meger ki mükâbere ve 'inâd ve manşibunuñ kuvvet-i cāhı veyâḥûd niçe 'ulûm-ı 'âliyye 'ulüvv-i şân şāhibi ve kiber-i sinni ile tecvîde lisânının müṡâ'adesi olmamağla bu fenn-i şerîfün taḥşîline müsta'idd olan kimseleri terke ruḥṡat bâbını feth idenlerün ḥaḳḳında ḥavf-ı 'azîm vardır. Ve lâ ḥavle ve lâ kuvvete illâ bi'llāhi'l-'aliyyi'l-'azîm.

Ve daği yine ma'lûm-ı şerîf ola ki «Qur'an-ı Kerîm tilâvet olındukda fe-lâ eḳal her ḥarfe onar şevâb va'd olınmışdur. Yedi yüz veyâḥûd daği ziyâde iḥsân olunur.» diyü naḳl vârid olmışdur. Ve lâkin şürûṡı üzere tecvîde ri'âyet itmeyüp belki kendi zu'mı veyâḥûd şavt-ı ḥasen ve müsîḳiye ri'âyet birle ki niçe sākin ḥarfleri müteḥarrik ḳılup ve müteḥarrikleri sākin ve ba'zı ḥarfleri ziyâdesiyle ḳalın ve ba'zısını daği ziyâde ince ve ḳaşrı med ve medleri ḳaşr ve ba'zı ḥarfleri çeyneyüp beste şüretiyle ve naḡme ile tezyîn iden kimseler âşim olup ve ba'zı ḡâfillere zînetli gösterüp ve ma'âza'llāh riyâ daği maḥlûṡ olup taḥşîn eyledüklerinde anlar daği âşim olmalarında şek yokdur. Ve lâkin şavt-ı ḥasen [40a] ile Qur'an-ı Kerîm'i tezyîn eylemek emr-i müstaḥsendür. Ve lâkin taḡyîr-i ḥurûf olmamak şartıyladur.

44 Hadîs-i Şerîf, “Hz. İsmail'in oğullarının dili bozulmuştu. Bunun için bana Cibrîl geldi ve ben onu korudum.” | el-Askerî'nin rivayet ettiḡi bu hadîsin senedi zayıftır (Ali el-Kârî, Cem'u'l-vesâil fi Şerhi's-şemâil, 2/10).

45 “Ey Muhammed! Biz ... onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.”, Meryem Süresi, 19/97.

46 “[Allah'ın] salât ve selâmı onun üzerine olsun.”

47 “Yüce Allah onların hepsinden râzı olsun.”

48 Hadîs-i Şerîf, “Kur'an'ı Arap makamları ve sesleriyle okuyun.” (Taberânî, Evsat, 7/183)

49 Hadîs-i Şerîf, “Aranızda bulunan şahid, olmayanlara bildirip iletisin.” (Buhârî, 4406).

50 “Resûlullah doğru söylemiştir.”

51 “Allah Teâlâ, onlara bizim adımıza en hayırlısını versin ve çabalarını makbul bir çaba eylesin.”

52 “İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.”, Necm Süresi, 53/39-41.

53 Hadîs-i Şerîf, “Ve onu okuyup da zorlanan kişi için iki sevap vardır.” (Buhârî, 4937).

54 Hadîs-i Şerîf, “Kur'an ile görevlendirilmiş bir melek vardır; kim ondan bir şey okursa, melek onu düzeltir ve yüceltir.” (Süyûtî, el-Habâik fi Ahbâri'l-melâik, 126).

Zirā tağyir idenleritüñ hakkında bu ma'nâyı beyân için kitâb-ı *Muvattâ* hadîslerindendir. Peygamber «إقروا القرآن بلحون العرب وأصواتها وإياكم وأهل «*aleyî ş-şalātu ve ş-selām*⁵⁵ hâzretleri buyurmuşdur ki «فأنه سيجيء أقوام من «*aleyi ş-şalātu ve ş-selām*⁵⁶ Ve bir rivâyetde “ve ehlü'l-Kitâbeyn” ya'nî el-Yehûd ve'n-Naşârâ. «فأنه سيجيء أقوام من «*aleyi ş-şalātu ve ş-selām*⁵⁷ بعدى يرجعون القرآن ترجيع الغناء والزَّهْنَانِيَّة [وَالنَّوْح] لا يجاوز تَرْقُوتَهُمْ. وفي رواية، حناجرهم مفتونة قلوبهم وقلوب من يعجبهم شأنهم»⁵⁸ *Şadaqa Resûlullâh*. Pes imdi tecvîd yolından çıkup ziyâdesiyle elhân idüp tağyir-i hûrûf idenler hakkında mütekkaddiminden Şeyh Hâkânî *kuddise sirruh* hâzretleri bir tavîl kaşidesinde zikr buyurmuş:

Beyt

وسامعه كطالعه الفضول
به أفتاكم بعض الفحول⁵⁹

و ذو الألحان في القرآن عاصٍ
وفي تحسينه بالكفر يفتى

Ve'l-hāşıl teğannî-ı keşîr ile gerek Kır'ân-ı Kerîm'i ve hutbeler ki ol dağı 'ibâdetdendür, bunları hevâ-yı nefsanîsine tâbî' olup 'ibâdetini dağı merķûm hevâ ile maħlûţ ve “İbâdet eyledüm.” diyü i'tikâd ve şevâb ümmîdiyle istihsân idenler hakkında Kelâm-ı Qadîm'de ⁶⁰ (رَبِّنْ لَهُ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ فَرَأَهُ حَسَنًا)

bu ma'nāya daḥi şāmil olması zāhirdür. Hāk Te'ālā maḥz fazl ü keremiyle bu istiḥsānuñ kubbını fehm ve tevbe vü istiḡfara tevfiḳ-ı şerīfini refiḳ eyleye, āmīn.

Ve daḥi yine bir tenbih-i ‘aẓimūñ beyānı oldur ki ⁶¹«كَلَّ عام تَرْتَلُونَ» mazmūnı üzere ba‘ẓı ehl-i hevānuñ bu fenn-i şerīfde niçe niçe kuşurı var iken be-takdīr-i kaẓā Devlet-i ‘Aliyye’ye ve ehl-i menāşıba intisābı sebebiyle kendi kuşurını setr ve ehliyyet iddī‘asını **[40b]** idüp ve ba‘ẓı gāfilleri taşannu‘-ıla kendiye tābī‘ kılup tā ki anlar daḥi aña takvīyet içün niçe mecālīsde müzākere itmekle beyne’n-nās bir şöhet-i kāzibeyi peydā idüp ve ehl olanları ekşer hālde ḥaṭāya nisbet zemm itmekle ḥāliyyü’z-zihñ müsta‘id olanları ẓarīk-ı şavābdan ẓarīk-ı nokşāna tahrīz ü terğīb ve ḥukkām-ı ze’vī’l-ihtirām daḥi bu bābda müsāmaḥa ve niçe emānāt-ı dīniyyeyi ba‘ẓı te’vīl ile nā-ehle tevciḥ ve ihyā-yı ‘ilmde ‘adem-i ihtimāmları sebebi ile meşābīḥ-i şerīf ve daḥi niçe eḥādīs kitāblarında şābit olan ḥadīs-i «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ إِنْ تَزَاغَا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمًا فَتَأْخُذِ النَّاسَ رُؤُوسًا جَهْلًا، فَسَلُّوا فَأَقْفُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا»⁶² Şadaḫa Resūlu’llāh.⁶³ Pes bu sebeblerden ‘ilm-i şerīf, bā-ḥuşuş tecvīd-i şāḥīḥ-i mu‘teber ‘inde ūlī’l-eşer aḥvālī indirāsa yüz tutmuşdur. Ḥattā bu ‘abd-ı fakīr biñ altmış beş senesi tāriḥine gelince deḡin merḥūm ba‘ẓı ūstādlarumdan ḥıfza taḫayyüd, “Bi’l-fi’l mücevvid oldum.” diyü kendi nefşümde zu‘m ve istiḡnā da‘vāsında iken tevfiḫ-ı rabbānī refiḫ olup ḥāzık ve fem-i muḥsin şāḥibine müşādif olup ve ol merḥūm ūstāz-ı ḥāzık daḥi bu fakīre ḥüsñ-i nazar-ı ‘ināyet ve himmet-i ‘aliyyelerini mebzül ve gāḥice şiddet⁶⁴ şüretini gösterdükde yine ol eşnāda naşıḥatün fi’l-dīn ḥafīce i’tizār birle “Send[e] taḫşile isti’dād buldum. İmdi gerekdür ki sen daḥi furşatı ḡanīmet bilüp cidd ü sa’yüñde taḫşirāt itme. Zīrā fevt olu[r] ise belki bu daḥi ele girmez. Ve fem-i muḥsin **[41a]** şāḥibi katı az ḫaldı. Ḡafletle müsāmaḥayı terk eyle.” diyü bu fakīri ikāz buyurunca bu fakīr daḥi naşıḥatini ‘ayn-ı raḥmet bilüp pes ol telkīnleri üzere cedīden bezl-i maḫdūr ve sa’y-ı belīḡ birle bi-minnihi te‘ālā ve taḫaddüs toḫuz senede rivāyet-i Ḥafş üzere bir ḥatm-ı şerīf müyesser ve anuñ üzerine şābit ve ḡayrılara ta‘līm ü telkīn eylemege me’zūn u mücāz olup ve bi-fazlihi te‘ālā ol hāl üzere biñ yüz yigirmi iki seneye gelinceye deḡin bi-ḫadri’t-tāḫa

55 “[Allah’ın] salât ve selamı onun üzerine olsun.”

56 Hadis-i Şerif, “Kur’ân’ı Arap makamları ve sesleriyle okuyun, sakın fâsıkların makamlarıyla okumayın.” (Taberânî, Evsat, 7/183)

57 Hadis-i Şerif, “Benden sonra öyle kimseler gelecek ki, Kur’ân’ı şarkı, ruhban ilahisi ve ağıt gibi terennüm ederek okuyacaklar. Onların okuyuşu köprücük kemiklerini -başka bir rivayette boğazlarını- geçmez; kalpleri fitne içindedir, onların haline hayran olanların kalpleri de (aynı şekilde) fitne içindedir.” (Taberânî, Evsat, 7/183)

58 “Sırrı mukaddes olsun.”

59 "Kur'ân'ı melodik bir şekilde okuyan kişi günahkâr olur. Onu dinleyen ise boş işlerle meşgul olan kimse gibidir. Bunu övmenin kâfirlikle ilişkilendirilebileceği fetvası verilebilir. Bu konuda fetva veren bazı büyük alimler vardır."

60 “Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse...”, Fâtır Sûresi, 35/8.

61 “Her sene daha da kötü olmakta.” | Hasan Basrî’ye ait bu söz Buhârî’nin rivayet ettiği “Üzerinize öyle bir zaman gelmez ki, ondan sonraki zaman ondan daha kötü olmasın.” anlamındaki hadise dayanmaktadır (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, C. 2, s. 144)

62 Hadis-i Şerif, “Allah, ilmi kullarından (zorla) söküp alarak yok etmez. Ancak ilmi, âlimleri vefat ettirmek suretiyle kaldırır. Öyle ki, hiçbir âlim kalmadığında, insanlar cahil kimseleri başlarına önder edinirler. Onlara sorular sorulur, onlar da bilgisizce fetvalar verirler; böylece hem kendileri sapar hem de başkalarını saptırırlar.” (Buhârî, İlim, 34)

63 “Resûlullah doğru söylemiştir.”

64 Nüşhada “şidded” şeklinde yazılan bu kelime aslî imlası olan “şiddet” olarak metne alındı.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, A. (2023). Evliyazâde Hâfız Ahmed Ziyâüddîn'in *Tatbikli, sualli, muhtasar tecvîd Vesîletü's-se'âde* adlı eseri. (A. Gökdemir, Ed.). *Osmanlı tecvid risâleleri 4*. İlahiyat Yayınları.
- Akbaş, Y. (2022). Hüseyin Refik Kırış'ın *Sual ve cevaplı muhtasar tecvid* isimli eseri. (A. Gökdemir, Ed.). *Osmanlı tecvid risaleleri 2*. İlahiyat Yayınları.
- Altıkulaç, T. (1999). İbnü'l-Cezerî. *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 551-557. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri>
- Çetin, A. (2011). Tecvid. *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 253-254. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecvid--kuran>
- Ekinci, R. (2018). *Şeyhî Mehmed Efendi Vekâyi'ü'l-fuzalâ Şeyhî'nin Şakâik zeyli*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Eğri, S. (2014). Manzum tecvidler ve Tuhfe-i Şerîfi. *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi Yusuf Oğuzoğlu Armağanı*, 42, ss. 65–107.
- Gökdemir, A. (2020). *Osmanlı tecvid risaleleri*. Sonçağ Akademik Yayıncılık.
- Gökdemir, A. (2020). Genel hatlarıyla Osmanlı tecvid eserleri. (A. Gökdemir, Ed.). *Osmanlı tecvid risaleleri*. Sonçağ Akademi.
- Güler, M. (2017). Şeyh Sinan Efendi'nin manzum tecvîd tercümesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), ss. 145–171.
- Hâcî Hüseyin Efendi. (t.y.). *Sübhâtü's-sıbyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* [Yazma eser]. Bosna Hersek Millî ve Üniversite Kütüphanesi, RS 138.
- Kablan, S. (2022). Sultan İmâmı Şeker Mehmed Efendi'nin *Risâle fî İlmi't-tecvîd* isimli eseri. (A. Gökdemir, Ed.). *Osmanlı tecvid risaleleri 3*. İlahiyat Yayınları.
- Lavić, O. (2011). *Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian & Bosnian manuscripts in the National and University Library of Bosnia and Herzegovina*.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmânî* (N. Akbayan, Ed.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özmen, A. (2019). Türk edebiyatında manzum tecvîdlerden Risâle-i Tecvîd. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(4), ss. 1988–2005.
- Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi. (1265). *Zafer*. Dârü't-tibâ'ati'l-âmire.
- Taşpınar, K. (2018). Candaroğlu İsmail Bey'in emriyle kaleme alınan tecvid'e dair Türkçe bir eser: Risâle-i Münciye. In *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 831–844). Sinop Üniversitesi Yayınları.

- Taşpınar, K. (2021). Türkçe tecvid eserleri üzerine bir değerlendirme: Karabaş tecvidi örneği. *Yunus Emre – Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, O. (2017). Diyarbakırlı Şeyhülkurrâ Hâfız Mehmed Efendi ve *Nazmu'l-ehemm fî İlmi Tecvîdi'l-elzem* adlı Türkçe manzum tecvîd eseri. In *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 1301–1324). Diyarbakır Valiliği Yayınları.
- Yılmaz, O. (2020). Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi'nin *Zafer* adlı Türkçe manzûm tecvîdi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), ss. 519–538.
- Yılmaz, O. (2015). Türk İslam edebiyatı'nda manzum tecvîdler. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III (Edebiyat-Tarih)* (ss. 81–100). İlmi Etüdler Derneği Yayınları.